

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta Sociálních Věd

Institut Mezinárodních studií

Eliška Bicková

Politika Ronalda Reagana vůči Sovětskému svazu v jeho druhém volebním období.

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: Eliška Bicková

Vedoucí práce: PhDr. Oldřich Tůma

Oponent práce: Doc. PhDr. Miloš Calda

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Bicková, Eliška. *Politika Ronalda Reagana vůči Sovětskému svazu v jeho druhém volebním období*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Oldřich Tůma

Anotace

Bakalářská práce *Politika Ronalda Reagana vůči Sovětskému svazu v jeho druhém volebním období* ukazuje na jednotlivých příkladech zásady sovětské politiky Ronalda Reagana. Práce si klade za cíl vysvětlit základní atributy Reaganovy zahraniční politiky a zhodnotit její úspěšnost.

Práce bude řazena chronologicky, počínaje krátkou rekapitulací období před volebním rokem 1984 a uvedením celé problematiky do historického kontextu. Dále bude sledovat linii hlavních jednání a summitů představitelů dvou supervelmocí, hodnotit jejich vývoj a výsledky. Pozornost bude věnována osobě generálního tajemníka a jeho reakcím na Reaganovu politiku. Prostor dostane i teoretická charakteristika Reaganových politických postojů a příklady jejího uvedení do praxe. Práce by měla zodpovědět otázku, nakolik zásadní vliv Reaganova politika na Sovětský svaz měla.

Anotation

Bachelor thesis *Ronald Reagan's Soviet Policy in his Second Electoral Term* shows on single examples the principals of his policy towards the Soviet union. The goal of this paper is set on explaining the basic attributes of Ronald Reagan's foreign policy and assessing its success.

The paper will be written in chronological order, beginning with a short recapitulation of the period before the elections of 1984 as well as its contextualizing. It will follow the line of the main negotiations and summits of the two superpower leaders, evaluate their developments and results. The attention will be also paid to the person of Secretary General and his reactions to Reagan's policy. The theoretical characterization of Reagan's political stances and examples of their putting in practice will be an issue as well. The paper shall answer the question of how significant influence Reagan's Soviet policy had.

Klíčová slova

Ronald Reagan, Michail Gorbačov, Sovětský svaz, prezident, generální tajemník, studená válka, komunismus, summit, jednání, odzbrojení

Key Words

Ronald Reagan, Mikhail Gorbachev, Soviet Union, president, Secretary General, Cold War, communism, summit, negotiation, disarmament

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby tato práce byla univerzitou zpřístupněna veřejnosti a používána pro účely výzkumu a studia v souladu s autorským právem.

V Praze dne

Eliška Bicková

OBSAH:

ÚVOD

1. Počáteční kontakty – od Andropova k Černěnkovi	13
1. 1 Volební rok 1984.....	15
2. Příprava na jednání	16
3. Rok 1985.....	17
3. 1 Nástup Gorbačova.....	17
3. 2 Past na sovětskou ekonomiku.....	18
3. 3 Snaha o obnovu.....	18
3. 4 Přízrak SDI.....	20
3. 5 Příprava na první setkání.....	21
3. 6 Hlas Ameriky.....	22
4. Ženeva.....	23
4. 1 První konfrontace.....	23
4. 2 První spory o SDI.....	24
4. 3 Výsledky summitu.....	25
5. Afghánistán.....	26
6. Ochlazení vztahů.....	27
6. 1 Gorbačovova reakce na havárii v Černobyli.....	28
7. Reykjavík.....	29
7. 1 Předzvěst dalšího setkání.....	29
7. 2 Vše za SDI.....	30
7. 3 Výsledky summitu.....	32
7. 4 Reaganova obhajoba SDI.....	32
7. 5 Sovětská deziluze.....	33
7. 6 Idea bezjaderného světa.....	34
8. Aféra Iran Contra a její důsledky na Reaganovu sovětskou politiku.....	35
8. 1 Reaganova evropská politika.....	36
9. Období před Washingtonským summitem.....	38
10. Washington.....	39

10. 1 Smlouva INF a její kritici.....	40
10. 2 Výsledky summitu.....	41
11. Reaganův poslední rok v úřadě.....	43
11.1 Pozitivní trend.....	43
11. 2 Příprava na poslední velký summit.....	44
12. Loučení 45	

ZÁVĚR

SUMMARY

SEZNAM LITERATURY

Úvod

Ronald Reagan nastoupil do úřadu v době, kdy se Spojené státy nacházely ve velmi specifické dějinné etapě. Zdálo se, že tato velmoc je na ústupu. Po několika dekádách studené války, jež se zdála neukončitelná, ztrácela Amerika nejen svou pozici vojensky nejsilnějšího hráče světa, ale i svůj morální kredit. Během tohoto období prošla studená válka několika fázemi a byla v ní uplatňována celá řada různých doktrín. Doktrína containmentu, uplatňovaná v jejích počátcích, nedokázala zamezit rostoucímu sovětskému expanzionismu. V roce 1957 byla republikánským prezidentem Eisenhowerem vyhlášena doktrína zatlačování, jež se však více než v politické praxi projevila v politologické teorii. Politika détente, jejímiž architekty byli prezident Nixon spolu se svým poradcem pro národní bezpečnost Henrym Kissingerem, přinesla ve své době zcela nový pohled na světovou bipolaritu, avšak nejenže její morální obhajoba byla dosti sporná, ale v důsledku umožnila i vnitřní konsolidaci sovětského impéria. Oživení ekonomických vztahů pak umožnilo Sovětskému svazu dále investovat do zbrojení. Válka ve Vietnamu znamenala obrovskou a dlouhodobou ztrátu americké důvěry v sebe sama a s tím spojené radikální oslabení její mocenské pozice. Administrativa prezidenta Cartera se po této traumatické zkušenosti uchýlila k přístupu, jenž měl zbavit Američany tzv. *neopodstatněného strachu z komunismu*¹. Americká společnost v tomto období zaznamenala signifikantní posun doleva spojený s odporem k jakýmkoli kontroverznějším zahraničněpolitickým angažmá. Neefektivitu této politiky prokázal vzrůst počtu protizápadních režimů, nejvíce však sovětská invaze do Afghánistánu. Od tohoto momentu můžeme pozorovat obrat v zahraniční politice, jenž se stal nejpatrnějším po nástupu čtyřicátého prezidenta Spojených států, Ronalda Reagana.

Ronald Reagan vnesl do Oválné pracovny zcela nového politického ducha a rozhodl se znovu vydobýt ztracenou, nebo spíše pozapomenutou, americkou hrdost. Jeho cíle se mnohým zpočátku zdály iluzorní, až naivní, Reagan však v možnost jejich naplnění bezmezně věřil. Jeho víra v poslání v podobě vítězství demokracie nad totalitou, jež mu podle jeho slov bylo předurčeno, se ještě zintenzivnila po neúspěšném pokusu o atentát v roce 1981. Tehdy prohlásil: „*Existuje něco, co si Pán přeje, abych vykonal. Byl jsem*

¹ Petřík, L.: *Konzervativní revoluce Margaret Thatcherové a Ronalda Reagana*, p. 220

zachráněn za jistým účelem.“² Pro tento úkol vytvořil Reagan svou vlastní doktrínu, známou jako doktrína *osvobozování*. Konkrétní teoretickou formu dostala Reaganova politika vůči Sovětskému svazu v dokumentu vydaném v roce 1983, jenž nesl název Národně-bezpečnostní rozhodovací nařízení č. 75.³ Tento dokument zahrnoval veškeré postupy, jenž měly být použity pro boj s komunismem a zabránění jeho další rozpínivosti. Tato směrnice se lišila od všech ostatních obdobných dokumentů v jednom zásadním bodě, jejím cílem totiž bylo změnit Sovětský svaz zevnitř. Zahrnovala body týkající se jak fyzického zamezování sovětské moci, jako například trvalé posilování obranných systémů, podpora partyzánů v Afghánistánu či udržení vztahů s Čínou, tak i ty, které se týkaly snah o vyvolání změny v sovětském státním zřízení prostřednictvím hospodářského embarga a dalších tlaků. Cílem bylo donutit Sověty usednout k jednacímu stolu. S příchodem nového generálního tajemníka Gorbačova tyto snahy našly odezvu.

Cíle práce

Ve své práci bych ráda nastínila historicko-politické pozadí, jež utvářelo rámec tohoto procesu. Předmětem této studie by se měla stát analýza vývoje americko-sovětských vztahů ve druhém volebním období Ronalda Reagana, v začátku se však bude věnovat i volebnímu roku 1984. Úkolem bude zmapování a uvedení do kontextu jednotlivých Reaganových politických kroků a jejich odezva v Sovětském svazu. Zároveň bych tyto kroky ráda podrobila obecnější charakteristice. Zvláštní pozornost bude věnována hlavním americko-sovětským summitům v Ženevě, Reykjavíku, Washingtonu a v Moskvě a jejich výsledkům. V souvislosti s těmito summity bych ráda poukázala na velmi konsistentní přístup Reaganovy administrativy a držení se předem vytyčených zásad. Prostor bude poskytnut i vlivu Strategické obranné iniciativy na politické směřování Kremlu. Zmíním rovněž politiku Reaganovy administrativy vůči Polsku a návštěvu Západního Berlína. Pozornost bude věnována i konkrétním důvodům a motivům utváření Reaganova politického profilu.

² Schweizer, P.: *Reaganova válka*, p. 143

³ *National Security Decision Directive 75*; NSDD 75 (Pipes, R.: *Vixi, Paměti nezařaditelného*, p. 270)

Výsledkem této práce by mělo být komplexní zhodnocení Reaganovy sovětské politiky a stanovení její relevance v procesu kolapsu sovětského svazu. Osobnost generálního tajemníka a význam jeho politických kroků bude rovněž zhodnocena. V tomto ohledu se pokusím o vyvážený pohled na danou problematiku, aniž bych podíl jedné či druhé strany v tomto procesu zveličovala.

Druhé volební období Ronalda Reagana jsem pro svou práci zvolila z důvodu, že tuto dějinnou etapu vnímám jako velmi zajímavou a jedinečnou z hlediska vývoje mezinárodních vztahů. Práce by měla být pojata způsobem, jenž by poukazoval na zásadní vliv vyjednávacích procesů a spolupráci obou státníků. Význam tohoto procesu je podle mého názoru často zanedbáván na úkor zdůrazňování závodů ve zbrojení.

Literatura k tématu

Ve své práci použiji pro zdroj informací jak literaturu světovou, tak publikace domácích autorů. Informace budu dále čerpat z odborných článků a studií, mezinárodních periodik a v neposlední řadě využiji i zdrojů internetových. Některé doplňující informace budu čerpat i ze svých předchozích prací, jež se zabývaly podobnou tematikou. Hlavním zdrojem pro tuto studii budou knižní publikace.

Získávání základních faktografických údajů a jejich zařazení do soudobého kontextu velmi dobře umožňuje publikace českého autora Petra Suchého *Reagan a Říše Zla*, jež chronologicky mapuje vývoj vztahů mezi supervelmocemi v osmdesátých letech. Přínosnou publikací věnující se obecněji fenoménu studené války a nabízející pohled z druhé strany Atlantiku je *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce* Petra Luňáka. Dalšími relevantními zdroji jsou v tomto ohledu díla amerického autora Johna L. Gaddise, jehož titul *Cold War* taktéž velmi dobře nastiňuje základní body této problematiky. Paměti prezidenta Reagana, *Život jednoho Američana*, poslouží jako velmi hodnotný rozbor veškerých jednání a nabídne tak pohled jejich hlavního strůjce. Pohled z druhé strany pak dokumentují paměti generálního tajemníka Gorbačova. Hodnocení nejen Reaganovy politiky poskytuje i publikace Lukáše Petříka *Konzervativní revoluce Margaret Thatcherové a Ronalda Reagana*.

Zajímavý rozbor Reaganovy politiky zevnitř nabízí ve svých knihách člen Hooverova ústavu pro válku, revoluci a mír Peter Schweizer, jehož tituly *Reaganova válka* a

Victory budou rovněž cenným zdrojem informací. Utváření Reaganovy politiky se taktéž účastnil autor John O'Sullivan, jenž ve své knize *Prezident, Papež a Premiérka* nabízí širší charakteristiku Reaganovy politiky. Richard Pipes, věhlasný specialista na Východ a Rusko, jenž se také spolupodílel na teorii Reaganovy zahraniční politiky, ve své autobiografii *Paměti nezařaditelného* velmi poutavě popisuje své působení v Reaganově týmu.

Velmi zajímavé hodnocení vztahů mezi supervelmocemi nejen v období studené války nabízí z pozice někdejšího důležitého hráče na mezinárodním poli ve svém rozsáhlém díle *Umění Diplomacie* bývalý poradce pro národní bezpečnost prezidentů Nixona a Forda, Henry Kissinger.

Knih *Vzestup a pád Sovětské říše* Briana Croziera je cenným zdrojem dokumentů, jenž dovoluje nahlédnout do utváření politiky Sovětského svazu. Uveřejněním a interpretací záznamů z jednání sovětské nomenklatury nabízí detailní analýzu jejich politických postupů.

Beth A. Fisher se ve své knize *The Reagan Reversal: Foreign Policy and the End of the Cold War* věnuje změně v Reaganově přístupu k Sovětskému svazu a nastiňuje příčiny a důsledky tohoto zvratu a uvádí do kontextu počáteční kontakty mezi supervelmocemi.

Velmi přínosný je pro tuto práci internetový portál shrnující relevantní články a publikace zabývající se výzkumem, JSTOR. Archivy tohoto portálu nabízejí širokou škálu studií, nejvíce budu čerpat z těch, jež se zabývají problematikou Strategické obranné iniciativy, například G. Meyer-Kress, *Non-linear Dynamical Model of the Impact of SDI on the arms race*, F. Zakaria, *The Reagan Strategy of Containment*. Téma dopadu Strategické obranné iniciativy na Sovětskou politiku taktéž velmi dobře rozebírá studie *Francis Fitzgerald on SDI and the fall of the Soviet Union*, vydaná univerzitou v Berkeley.

Z archivu JSTORu dále budu čerpat z článků zabývajících se dopadem Reaganovy sovětské politiky a její interpretací. Jako příklad uvádím studii Barbary Farnham, *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat* uveřejněný v *Political Science Quarterly*, nebo rozbor Reaganovy politiky z pohledu Fareeda Zakarii *The Reagan Strategy of Containment* publikovaný v tomtéž periodiku.

Osobní internetové stránky Ronalda Reagana nabízejí archiv rozhovorů a proslovů, jež velmi dobře poslouží pro pochopení a dokreslení některých jeho politických kroků. Dalším zdrojem, který nabízí pohled na mediální odraz Reaganovy zahraniční politiky, jsou archivy amerických deníků, z nichž zřejmě nejrozsáhlejší dokumentaci poskytuje New York Times.

Na závěr uvádím jako zdroj svou seminární práci z roku 2009 zabývající se dopadem Reaganovy Strategické obranné iniciativy na Sovětský svaz, *The Impact of Strategic Defense Initiative on the Soviet Union*, jejíž některé závěry jsou rozvedeny i v této práci.

1. Počáteční kontakty – od Andropova k Černěnkovi

Prezident Reagan byl již delší dobu znepokojen vzrůstající hysterií sovětského vládního štábu. Zdálo se, že během úřadování generálního tajemníka Jurije Andropova vážnost situace vygradovala do nebyvalých rozměrů. Jeho unáhlené paranoické kroky, pramenící z přesvědčení, že Spojené státy v čele s Ronaldem Reaganem jsou všehoschopné a připravené rozpoutat proti Sovětskému svazu jadernou válku, vnímal Reagan jako velmi nebezpečné. Poté, co dal Andropov například rozkaz k sestřelení jihokorejského letadla⁴ s několika stovkami civilistů na palubě (jež se pouze nepatrně vychýlilo ze své trasy), bylo zřejmé, že situace překonala únosné meze. Přestože Reagan nepochyboval o tom, že se jednalo o omyl, incident v něm vyvolal hluboké zděšení a pocit nutnosti vyvést svět z všudypřítomné hrozby jaderné války.

Dalším důkazem pak může být i sovětská reakce na přehlídku NATO známou pod názvem Able Archer, jež se konala v listopadu. Jednalo se o nacvičování užití jaderných zbraní v případě nukleární války. Tato akce vyvolala v Andropovovi přesvědčení o právě probíhajících přípravách na jadernou invazi. S vidinou konečného komunisticko-kapitalistického střetnutí se jal se zmobilizovat celý svůj štáb. Díky těmto incidentům a, jak uvádí autorka Barbara Farnham⁵, i díky zhlédnutí právě aktuálního apokalyptického hollywoodského filmu *The Day After*, si Reagan začal uvědomovat, že změna přístupu je nutná. Reagan pochopil, že Sovětský svaz podlehl své vlastní propagandě a Spojené státy vnímá jako všudypřítomnou hrozbu a všehoschopného agresora. Jak si Reagan poznamenal ve svém deníku, „*Sověti jsou tolik defenzivní, trpí takovou paranoiou z napadení, že musíme, aniž bychom k nim byli přehnaně smířliví, jim říci, že nikdo zde nemá nejmenší úmysl tak učinit.*“⁶

Jako jedinou cestu z tohoto neustále vzrůstajícího napětí viděl navázání kontaktů s druhou stranou. Až do roku 1984 však odezva ze sovětské strany nebyla nikterak

⁴ Tento incident se uskutečnil 1. září 1983.

⁵ Farnham, B., *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat*, in: *Political Science Quarterly*, Volume 116, Nr. 2, 2001, p. 232

⁶ Thatcher, M.: *Roky na Downing street*, p. 324

povzbudivá. Pokusy o navázání kontaktů datujeme od roku 1983. Reagana v jeho úsilí silně podporoval ministr zahraničí George Schulz. Schulz byl jedním z nejhrovnějších zastánců nového druhu détente a o jeho započítí se zasloužil zorganizováním první schůzky se sovětským velvyslancem Anatolijem Dobryninem. Přestože proti takovému postupu se stavěli někteří vysoce postavení státní činitelé, mezi nimi například vedoucí CIA William Casey a dokonce i ministr obrany Caspar Weinberger, byl, ač velmi mírně, započít trend snižování napětí vzájemnou komunikací. Mezi Schulzem a Reaganem zavládla nebývalá shoda na nutnosti takových opatření.

Dalším důkazem počínající změny ve směřování je i Reaganův projev z ledna roku 1984, ve kterém hovořil o nutnosti mírového dialogu. Změna kurzu byla patrná i v pasáži, kde hovořil o konfliktech ve třetím světě, jež „*mají kořeny v regionálních problémech, v těchto oblastech je třeba snížit riziko americko-sovětské konfrontace.*“⁷ Změna v Reaganově postoji byla více než patrná. Přesto se stále držel své základní premisy nazírající na Sovětský svaz jako na všudypřítomnou hrozbu, jíž je nutno eliminovat. Kombinace Reaganovy smířlivější rétoriky a nesmlouvavého lpění na dosavadní tvrdé politice může působit poněkud ambivalentně. Americký politolog Don Oberdorfer nazývá tento zvláštní Reaganův politický rys jako „*dichotomickou povahu Reaganova nazírání na Sovětský svaz.*“⁸

O tomto jeho historicky bezprecedentním postoji hovoří masivní zvyšování výdajů na obranu a zbrojení, jež kulminovaly v roce 1985. Reagan měl však zcela jasný cíl. Kritizoval své předchůdce za základní nepochopení jediné možnosti, jak jednat se Sověty. Reagan měl svůj recept na to, jak přivést Sověty k jednacímu stolu a vést s nimi smysluplný dialog; jednat s nimi pouze z pozice věrohodné síly. Reagan uznával teorii, podle níž je Sovětský svaz založen na ideologii, jež směřuje ke světové dominanci a nikdo jiný než silnější soupeř nemá šanci v komunikaci s ním uspět. Pro změnu Reaganovy rétoriky nebylo v letech 1983-1984 třeba změny v Sovětském svazu, ten zůstával stále stejně zkostratělý a Reaganovo nahlížení na něj jako na cosi prohnílého se neměnilo. Co se však změnilo, bylo Reaganovo vnímání hrozby. Zdá se dokonce, že

⁷ Soviet-American relations: Weekly Compilation of Presidential Documents, 23 January 1984 (translated by Bicková E.)

⁸ „*Dichotomous nature of Reagan's view about the Soviet Union*“ Oberdorfer, D: *The Turn: From the Cold War to the New Era, the United States and the Soviet Union, 1983 – 1990*, New York 1991 (translated by: Bicková E.)

jako primární hrozbu totiž již nevnímal konkrétního nepřítele, tedy Sovětský svaz, ale nukleární nebezpečí obecně.

Reaganovo prezidentství bylo doprovázeno zvláštním druhem štěstí, které se objevovalo často, když se situace zdála být bezvýchodná. V tomto případě byl osud Reaganovi nakloněn, když zesnuvšího Jurije Andropova vystřídal další zástupce sovětské gerontokracie Konstantin Černěnko, stranický aparátčík sužovaný vážnými nemocemi.

1. 1 Volební rok 1984

Příprava na volby roku 1984 se v Reaganově zahraničně-politické koncepci vyznačovala velmi konzistentním přístupem a setráváním v dosavadní nekompromisní politice vůči SSSR. Mezi hlavní priority patřila nadále Strategická obranná iniciativa, ohledně níž Reagan nebyl ochoten činit jakékoli ústupky. Ruku v ruce s touto jestřábí kampaní pak vyhlášoval svůj idealistický sen o jaderném odzbrojení. Uplynulé čtyři roky byly v zahraniční politice velmi vyostřené, výdaje na zbrojení se neustále zvyšovaly a propast mezi oběma břehy Atlantiku se zdála být nadále nepřekonatelnou. Přesto však ve věci navazování kontaktů se sovětským vedením, jež bylo koncem roku 1984 ochotno účastnit *jakéhosi druhu* jednání s USA, se dalo hovořit o relativním úspěchu.⁹

Reaganova volební kampaň v roce 1984 byla do té doby nejs sofistikovnější prezidentskou kampaní vůbec. Reagan, zřejmě i díky svým hereckým zkušenostem, dokázal skvěle využít média, známé jsou hlavně jeho televizní spoty. V listopadových volbách pak Reagan v tandemu se svým viceprezidentem Georgem Bushem drtivě porazil svého demokratického soupeře s výsledkem, jenž se dá bez nadsázky nazvat *landslide victory*, Reagan zvítězil ve všech státech kromě tradičně demokratického Washington D. C. a Minnesoty.¹⁰ Reagan se tak stal nejstarším prezidentem nastoupivším do úřadu, jeho vítězství zároveň bylo druhé největší vítězství republikánského kandidáta v dějinách, hned po Richardu Nixonovi v roce 1972. Je však

⁹ Jednání o schůzce mezi Reaganem a Černěnkem byla vedena ještě před volbami 1984.

¹⁰ Reagan získal celkem 58,77% voličských hlasů, Mondale 48,56%. V přepočtu na volitele pak byl počet hlasů 97,6 % pro Reagana a pro Mondalea 2,4%.

(zdroj: <http://www.uselectionatlas.org/RESULTS/national.php?year=1984> *US Election Atlas*, accessed: 5/1/2010)

nutné dodat, že příčinou Reaganova vítězství zřejmě nebyla jeho zahraniční politika, jež byla občany Spojených států často vnímána jako značně kontroverzní, masivní podporu obyvatelstva mu zaručila spíše ekonomická konjunktura, jež nastala po období hluboké recese v letech 1981-1982.

2. Příprava na jednání

První rozhovory se zástupci Sovětského svazu byly naplánovány na březen 1985. Hlavní témata, o nichž zamýšlel Reaganův tým diskutovat se svými sovětskými protějšky, byla tři. Jednalo se o strategické jaderné zbraně, rakety středního doletu a jako třetí téma bylo vytyčeno velmi obecné, avšak zároveň psychologicky značně působivé jednání o obranných a vesmírných systémech.¹¹ Jednou z Reaganových priorit byla i diskuse o nutnosti respektování a dodržování smlouvy MBA. Zcela zásadní roli měla hrát v těchto nadcházejících jednáních skupina SAGG¹², jež měla zaštitovat celkovou koordinaci postojů americké delegace a jejíž veškeré návrhy podléhaly schválení prezidenta. Skupina SAGG byla taktéž pověřena jednáním o sovětském porušování již uzavřených smluv, mezi něž patřila například i smlouva MBA. Naproti tomu Spojené státy plně dbaly na dodržování těchto smluv, ačkoliv podle zástupců Sovětského svazu i některých představitelů Reaganovy administrativy byl porušením této smlouvy (při její přísnější interpretaci) právě projekt SDI. Jako další klíčový problém vnímal Reagan i nutnost schválení produkce raket MX, jež bylo toho času dosti vleklým předmětem sporu v kongresu. Před opětovným zahájením odzbrojovacích jednání v Ženevě¹³ nakonec k ratifikaci smlouvy o výrobě těchto raket došlo, avšak později byl jejich počet snížen na polovinu.

Komunikace mezi hlavními představiteli velmocí probíhala prostřednictvím dopisů. V situaci, kdy již strany absolvovaly rozhovory na úrovni ministrů zahraničí, byl Reagan připraven nabídnout Konstantinu Černěnkovi osobní setkání. Reagan ve svém jedenáctistránkovém dopise generálnímu tajemníkovi nabízí zcela nový přístup a hovoří

¹¹ Hlavními vyjednavači na této schůzce se měli stát Reaganovi spolupracovníci John Tower, Maynard Glitman a Max Kampelman.

¹² Hlavní skupina pro kontrolu zbrojení (*The Senior Arms Control Group*)

¹³ Na obnově jednání se dohodli v lednu roku 1985 sovětský ministr zahraničí Gromyko a George Schulz. sovětská strana opustila jednání na přelomu let 1983/4.

zde o zodpovědnosti vůči celému světu učinit jej bezpečným a vymanit se z eskalujících hrozeb¹⁴.

Do přípravy jednání však zasáhla smrt generálního tajemníka Černěnka dva dny před plánovaným kongresem. Tímto okamžikem byl v Sovětském svazu započat zcela nový druh revoluce shora. Po generacích zdegenerovaných konzervativních staříků s tvrdým a neotřesitelným přesvědčením o jediném správném směřování své země, bylo náhlé zvolení mladého Gorbačova cosi jako blesk z čistého nebe. Michail Gorbačov převzal funkci generálního tajemníka 11. března 1985.

3. Rok 1985

3.1 Nástup Gorbačova

Pohřbu generálního tajemníka se za americkou administrativu zúčastnila delegace v čele s viceprezidentem Bushem. Černěnkův pohřeb se stal dosti významným z hlediska navázání kontaktů nového sovětského státníka Gorbačova s americkou delegací. Při této příležitosti se ovšem ještě nedalo hovořit o přílišné vstřícnosti nového generálního tajemníka. Nejenže potvrdil správnost dosavadního směřování Sovětského svazu a utvrdil ve svém projevu politbyro ve svém úmyslu nijak významně neodbočovat od předchozí vytyčené linie, ale taktéž se i ostře ohradil proti jakýmkoli výtkám americké administrativy ohledně porušování lidských práv. Zároveň pak zdůraznil, že Amerika nemá žádné právo zasahovat do vnitřních záležitostí sovětského impéria. První náznaky ochoty ke spolupráci můžeme zaznamenat v následné korespondenci předcházející vrcholné schůzce v Ženevě mezi Gorbačovem a Reaganem. Ačkoliv ani tento Gorbačovův krok nelze hodnotit jako výrazně vstřícný, mezi oběma hlavami států bylo dosaženo dohody o užší spolupráci a zároveň zintenzivnění kontaktů v rámci ženevských jednání. Gorbačov byl však pro Američany nadále hádankou. Bylo nesporným faktem, že generální tajemník o generaci mladší než jeho předchůdci, zároveň zcestovalý a poučený o „západních způsobech“, vzbuzoval na druhé straně Atlantiku naděje a očekávání. Velkým překvapením byl i fakt, že od dob samotného

¹⁴ <http://jasonbin.com/thereaganfiles/id41.html> *Letter from Reagan to Chernenko*, accessed 5/1/2010 (translated by: Bicková, E.)

Lenina, byl Gorbačov prvním státním tajemníkem, jenž absolvoval univerzitní vzdělání. Ministr zahraničí George Schulz popsal Reaganovi svůj první dojem z Gorbačova jako: „*naprosto odlišného od všech sovětských představitelů, se kterými jsem se kdy setkal.*“¹⁵ Reagan však na Gorbačova nahlížel s notnou dávkou opatrnosti a snažil se vyvarovat jakýchkoli předčasných projevů nadšení. Jak si poznamenal do svého deníku po návratu George Schultze z Černěnkova pohřbu, „*Gorbačov bude stejně tvrdý jako všichni ostatní tajemníci. Kdyby nebyl dostatečně ideologicky přesvědčený, nikdy by nebyl vybrán politbyrem. (...) V jednání se Sověty budeme muset být stejně tvrdí jako jindy.*“¹⁶ Gorbačov byl dlouholetým chráněncem KGB a Jurije Andropova, což větší naděje na radikální změnu opravdu značně oslabovalo. Spíše je třeba podotknout, že si byl jasně vědom neúnosnosti stávajícího statu quo, jež byl rozhodnut změnit, chyběl mu však jasný plán, čím by měl tento systém nahradit.

3. 2 Past na sovětskou ekonomiku

Přesto, že se Reagan rozhodl ke vstřícnějšímu přístupu a doufal v revizi vztahů mezi oběma velmocemi, v žádném případě nehodlal opustit od své předem vytyčené strategie na zbourání sovětského systému. V ekonomické sféře mu během roku 1985 v tomto úmyslu byly nápomocny spíše vnější faktory. Během léta tohoto roku byla americkou administrativou nařízena devalvace dolaru, což mělo za následek nejen větší dostupnost zboží na domácím trhu, ale následkem byl i propad hodnoty sovětského importu zhruba o čtvrtinu.¹⁷ Další ranou pro Sovětský svaz se stala skutečnost, že se Gorbačov (na rozdíl od Reagana, který si vybudoval s Rijádem velmi vřelé vztahy) nedozvěděl o očekávané nadprodukcí ropy v Saudské Arábii a s tím spojený pokles její ceny. Je velmi diskutabilní, jaké byly přesné pohyby, které vedly Saudy k takovému kroku, jisté je však to, že si byli dobře vědomi toho, že tento tah bude mít negativní dopad na Sovětský svaz. Saudská Arábie začala masivně zvyšovat produkci od srpna 1985, a ačkoliv vliv na sovětskou ekonomiku se neprojevil okamžitě, bylo možné jej pozorovat

¹⁵ Gaddis, J. L.: *Studená Válka*, p. 202

¹⁶ Reagan, R.: *Život jednoho Američana*, p. 615

¹⁷ Podle agenturních odhadů stála devalvace dolaru sověty cca 1,5 miliardy dolarů. (Schweizer, P.: *Victory*, New York 1994

dlouhodobě.¹⁸ Naopak na americkou ekonomiku měl tento krok velmi příznivé následky.

3. 3 Snaha o obnovu

Gorbačovovy kroky v prvním roce v úřadě se zdály ryze pragmatické, avšak bez vědomí o nadcházejícím zmatku ve finančním světě nemohl být schopen přesně zacílit své reformy. Jeho cílem bylo zmodernizovat Sovětský svaz skrze masivní investice do strojírenství, elektroniky, IT technologií a učinit z něj tak do konce tisíciletí západnímu světu konkurenceschopného hráče. Bylo však evidentní, že k tak radikální modernizaci bude třeba spolupráce s technologickou supervelmocí – Spojenými státy. Zároveň bylo třeba sofistikovaným způsobem omezit výdaje na zbrojení a udržování „pořádku“ v podřízených zemích. Vědecko-technologická obnova pro něj byla absolutní prioritou. Velmi dobře si uvědomoval nutnost ekonomické spolupráce se Západem, jejímž základem je pevná měna založená na stabilním obchodu s ropou a zemním plynem. Jejich zvýšenou produkcí plánoval ozdravit ekonomiku. Jedenáctá pětiletka vyhlášená po nástupu do úřadu plně reflektovala Gorbačovovy úmysly. V tomto směru si však nový generální tajemník určil nereálné cíle – jakkoli líbivě jeho plán zněl, realitou bylo, že většina hodnotných zdrojů byla nasměrována přímo do vojenské sféry, kde se taktéž soustřeďovalo nejvíce sovětských mozků. Spolu s Reaganovým masivním zvyšováním nákladů na zbrojení tento fakt nedovolil Sovětům radikální odklon od dosavadního toku investic do zbrojení.

V zahraničně-politické sféře se Gorbačov uchýlil k jistým změnám, jež naznačovaly určitý odklon od politiky jeho předchůdců. Jedním z těchto kroků bylo odvolání ministra zahraničí Gromyka v červenci roku 1985, politika, jenž byl architektem sovětské zahraniční politiky po několik desetiletí. Jeho místo převzal Gorbačovův přítel Eduard Ševarnadze. Fakt, že tento bývalý tajemník gruzínské komunistické strany byl v zahraniční politice naprostým nováčkem, předznamenával, že tato oblast bude nadále spíše v režii samotného Gorbačova. Pro západní svět velmi významným krokem se stalo Gorbačovovo porušení jednoho ze základních atributů studené války. Doktrínu o

¹⁸ Do konce podzimu roku 1985 byla produkce ropy zvýšena z původních 2 milionů barelů denně na 9 milionů barelů.

nevyhnutelnosti válečného střetu kapitalismu s komunismem propagovali všichni Grobačovovi předchůdci.¹⁹ Gorbačov však přišel se zcela novou myšlenkou, jenž jádro této teze zcela měnila. Podle něj by se zahraniční politika měla řídit zásadou, že *všelidské zájmy jsou nadřazeny zájmům třídním. A takovým všelidským zájmem bylo nepochybně udržení míru a bezpečnosti. Proto by se měly všechny státy ve světě plněm jaderných zbraní snažit o zmírnění napětí za každou cenu.*²⁰

Gorbačov tak zcela odvrhl dosud jediný platný princip třídního boje, jež nahradil doktrínou koexistence jako cíle sama o sobě. Ta se měla stát trvalou složkou vztahu mezi komunistickým a kapitalistickým světem.²¹

3. 4 Přízrak SDI

Gorbačova však snad nejvíce znepokojoval fakt, že v roce 1985 Spojené státy dosáhly větší produkce zbraní než Sovětský svaz a jejich rozpočet na obranu se zdvojnásobil.²² Dále také není možné opomenout, jak se stále *vznášelo ve vzduchu strašidlo* v podobě SDI. Reagan byl schopen pochopit tzv. sovětskou paranoii a později velmi profitoval ze zjištění, že SDI se navzdory výsměšné sovětské propagandě stalo čímsi jako Gorbačovovou obsesí. Podle Alexandra Bessmertnykha bylo „*pouhé pomýšlení na zapojení Sovětského svazu do tohoto závodu ve zbrojení spojeného s SDI, pokusit se vybudovat vesmírný program jako Spojené státy, v Gorbačovovi vyvolávalo zděšení.*“²³ Nesporným Gorbačovovým úmyslem bylo ukončit studenou válku, uvědomoval si, že v technologické sféře a v investicích do zbrojení nemá Sovětský svaz v současném stavu šanci Spojeným státům konkurovat. Gorbačov se snad nejvíce obával toho, že technologický náskok Spojených států dává Američanům možnost paralyzujícího tzv. *first strike*. V tomto směru lze hovořit o patové situaci. Na jedné straně se Gorbačov cítil zavázán slibem, jenž dal stranickému politbyru, tj. nikdy nedovolit, aby Spojené státy získaly vojenskou převahu, na druhé straně si byl vědom devastujících následků, jež měly tyto zbrojní závody na ekonomiku. Skrze sovětskou

¹⁹ Ačkoliv Brežněv prosazoval politiku tzv. mírového soužití, v praxi se jednalo pouze o odsunutí takového konfliktu na dobu neurčitou.

²⁰ Luňák, P.: *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, p. 316

²¹ Kissinger, H.: *Umění diplomacie*, 824

²² Schweizer, P.: *Victory*, New York 1994, p. 238

²³ Bessmertnykh, A., *Remarks of Princeton University*, February 26, 1993 (translation: Bicková, E.)

televizi vyjádřil své obavy slovy: „*USA chtějí ekonomicky vyčerpat Sovětský svaz skrze nejmodernější a nákladné vesmírné zbraně.*“²⁴

3. 5 Příprava na první setkání

Jedním ze zásadních zahraničněpolitických témat, jež během roku 1985 rozdělila Reaganovu administrativu, byla otázka dodržování smlouvy SALT II. Přestože nikdy nedošlo k její ratifikaci, stanovená ujednání byla přesto oběma stranami dodržována. Ministr zahraničí George Schulz a většina kongresu byli s to zachovat dodržování smlouvy SALT II i po jejím „vypršení“ po roce 1985, na druhé straně se však vyprofilovala skupina zastánců tvrdé politiky, kteří propagovali aktivaci nových ponorek při současném zachování starších modelů. Tato frakce však posléze podlehla tlaku samotného prezidenta Reagana, jenž viděl ve zdánlivém ústupku Sovětům, kteří podmiňovali dodržováním smlouvy svou účast na ženevských jednáních, dobré výchozí postavení pro soustředění se na důležitější agendu, zejména pak na modernizaci interkontinentálních balistických střel. Zde je nutné podotknout, že sám Gorbačov se již v prvních měsících svého úřadování ukázal jako velmi schopný manipulátor veřejným míněním a velmi obratný populist. Jeho návrhy na odzbrojení, jež byly ve většině případů pro USA krajně nevýhodné, zajistily Gorbačovovi rostoucí sympatie v Západní Evropě.²⁵ Reagan byl posléze zástupci západoevropských mocností kritizován za „zbytečně tvrdou“ politiku vůči Sovětskému svazu. Naproti tomu Reagan, který notně ubral ze své agresivní rétoriky, o to více soustřeďoval na podporu jednotek bojujícím proti Sovětům v Afghánistánu.

Událostí, jež ohrozila plánované ženevské jednání, se stal incident, při němž sovětská hlídka ve Východním Berlíně zastřelila amerického vojáka pořizujícího fotografie sovětského vojenského zařízení. Tento incident pak způsobil rozkol mezi prezidentem Reaganem a ministrem obrany Casparem Weinbergerem, jenž požadoval jako reakci na sovětskou akci zrušení schůze. Reagan se však ukázal jako velmi persistentní a uskutečnění zmíněných jednání vnímal jako nutnost. Předcházející incident vnímal

²⁴ Schweizer, P.: *Victory*, New York 1994, p. 240

²⁵ Jednalo se o moratorium na rozmístování raket středního doletu v západní Evropě, jež mělo být ukončeno v listopadu 1985, unilaterální moratorium na testování nukleárních zbraní do konce roku 1985 (Reaganem shledáno jako velmi obtížně verifikovatelné).

dokonce jako „dobrou příležitost“ k vyvíjení nátlaku na Sověty ve věci dodržování lidských práv. Jako další problematická otázka, která poukazovala na nedokonalou názorovou soudržnost Reaganova kabinetu, se ukázala i názorová diferenciacie jednotlivých členů na lpění na smlouvě MBA. Diskuze o ní těsně předcházela ženevskému summitu. Hlavní výhrady vůči ní vznášel Weinberger, jenž vytrvale poukazoval na její porušování Sověty.²⁶ Dalším sporným bodem týkajícím se této smlouvy byla i její potenciální nekompatibilita s výstavbou SDI.²⁷ Ačkoliv byla diskuze na toto téma dočasně uzavřena dohodou o kontinuitě smlouvy, její prezentace v médiích vyvolala značně negativní ohlas zvláště v západoevropských médiích.

Před ženevským summitem vypracoval vedoucí rady národní bezpečnosti Donald Fortier pro Reagana program známý jako *regionální iniciativa*, jež se měla týkat pěti základních ohnisek napětí ve světě, kde se domácí odboj potýkal se sovětskými mocenskými ambicemi. V těchto oblastech mělo podle Fortierova návrhu dojít k jednání za přítomnosti obou supervelmocí. Pravděpodobnější však je, že cílem tohoto programu mělo být více než dosažení těchto styčných bodů spíše zabránění Gorbačovovi, aby proměnil summit v jeden dlouhý rozhovor na téma SDI. Co se týče samotného SDI, navrhoval ředitel CIA Bill Casey předložit Sovětům návrh, který by umožňoval oběma stranám vzájemné inspekce ve vývojových laboratořích. Tento návrh byl však plánován s přesvědčením, že bude pro Moskvu nepřijatelný a jeho účelem bude spíše vyhnout se diskuzím týkajícím se vlastní existence SDI.

3. 6 Hlas Ameriky

V souvislosti s blížícím se summitem měl dne 9. listopadu Ronald Reagan v plánu promluvit prostřednictvím rádia Hlas Ameriky k sovětskému lidu. Ve svém zhruba desetiminutovém projevu hovořil o sovětské propagandě, jež pošpinila obraz Spojených států v očích občanů Sovětského svazu: „*Američané jsou mírumilovní lidé, neohrožují váš národ ani nikdy ohrožovat nebudou. Američtí lidé jsou tolerantní, nevybušní, ale vytrvalí v obraně svých svobod, stejně jako vy, vaše země. Více než jedinkrát se naše*

²⁶ Jejím porušením byla například výstavba vojenské základny v Krasnojarsku.

²⁷ Jednalo se o pátý článek smlouvy, v němž se mj. zakazoval vývoj protiraketových systémů v kosmu. Tento článek však neplatil pro systémy fungující na „jiných fyzikálních principech“.

země spojily, aby čelily společnému nepříteli.“²⁸ Dále Reagan ve svém rádiovém projevu hovořil o SDI a jeho nezbytnosti k dosažení bezjaderného světa. Projev zakončil promluvou o svobodě a právu každého občana vybrat si svou vládu, vyznání a lidských právech obecně. Vyzval ke spolupráci obou velmocí, „*kdekoli nalezneme společný zájem*“,²⁹ a ke vzájemnému individuálnímu poznávání se. Je však pochopitelné, že takto přímočarý a kritický projev sovětská administrativa nebyla schopna akceptovat a Hlas Ameriky tak zůstal v Sovětském svazu umlčen. Z Reaganovy strany se však jednalo o velmi nebývalé gesto dokazující ochotu ke spolupráci. V promluvě k Američanům pak hovořil o své cestě do Ženevy jako o „mírové misi.“

Schůzce v Ženevě předcházelo zářijové setkání Reagana s novým sovětským ministrem zahraničí Eduardem Ševarnadzem, z něhož si Reagan odnesl velmi pozitivní naladění.

4. Ženeva

4. 1 První konfrontace

Samotná dlouho očekávaná schůzka se uskutečnila ve dnech 19. až 21. listopadu. Předcházela jí celá řada odzbrojovacích návrhů z obou stran, avšak jednalo se spíše o snahu obou velmocí vytvořit alespoň částečně pozitivní „ovzduší“ před prvním setkáním obou státníků³⁰, jež bylo pochopitelně spojeno se značným očekáváním. Reagan se netajil tím, že si je vědom svých výborných komunikačních schopností, jež mu mají zaručit pozitivní domluvu se sovětským státníkem. Před setkáním sršel sebevědomím a optimismem. Naproti tomu Gorbačov vyjel na jednání pln nedůvěry a bojovné nálady a mnohdy se nechal ovlivnit svými impulsy.

²⁸ <http://chnm.gmu.edu/1989/items/show/62>, *President Reagan's Radio Address to the Soviet Union before the Geneva Summit*, accessed 5/5/2010 (translated by: Bicková, E.) in: *Making the History of 1989*, Item 62 (accessed May 05 2010, 7:33 am).

²⁹ ibidem

³⁰ Mezi jednu z nejvýznamnějších odzbrojovacích aktivit, u níž bylo dosaženo konsensu, patřila dohoda o snížení strategických zbraní na 50%.

Organizace summitu byla lehce zmatená. Až do zahájení nebylo známo, kde se jednání uskuteční. Nakonec byla pro rozhovory určena rezidence britského velvyslance Hofdi. Dalším překvapením bylo, že na rozdíl od Raisy Gorbačovové se na summit nedostavila Reaganova choť Nancy.

Přestože v předem daném programu, který měl Reagan vypracovaný na základě konsenzu se svými poradci, nebyl doporučován příliš agresivní přístup vůči Gorbačovovi, prezident Reagan se držel spíše své vlastní linie. Již během prvního setkání zvolil velmi nesmlouvavou rétoriku a prostřednictvím velmi ostré kritiky hlavně sovětské politiky ve východní Evropě, porušování lidských práv a války v Afghánistánu, dal najevo, že nebude respektovat dosavadní praxi svých prezidentských předchůdců. Druhá fáze jednání pak probíhala na žádost obou státníků již bez přítomnosti poradců, pouze za doprovodu tlumočnicků. Zde se uskutečnilo ono známé posezení u krbu, kde Reagan zvolil velmi emotivní, až teatrální projev apelující na nutnost zastavení zbrojení vrcholící ujištěním, že Spojené státy se s porážkou za žádných okolností nesmíří: „ *Opravdu doufám, že už kvůli našim dětem najdeme nějaký způsob, jak zabránit těm strašným a zrychlujícím se závodům ve zbrojení..., protože kdybychom ho nenašli, Amerika ho neprohraje, to vás ujišťuji.*“³¹

4. 2 První spory o SDI

Summit pokračoval i následujícího dne, kdy se začal Gorbačov aktivněji angažovat. Přišel s návrhem na radikální snížení sovětských atomových zásob, na oplátku však požadoval od Reagana opuštění od Strategické obranné iniciativy. Je známým faktem, že někteří Reaganovi spolupracovníci nezastávali ve věci výstavby SDI tak nekompromisní postoj jako sám prezident. Dokonce i bývalý prezident Nixon radil Reaganovi, aby využil možnosti upuštění od SDI jako „*posledního vyjednávacího ústupku a dosažení nejlepší možné strategické dohody o zbraních.*“³² Gorbačov považoval SDI za středobod veškerého jednání a konfrontován Reaganovou

³¹ Hannaford, P. ed., *Recollections of Reagan: A Portrait of Ronald Reagan*, William Morrow, New York 1997

³² Schweizer, P.: *Reaganova Válka*, Praha 2007, p. 267

neústupností prohlásil, že Sovětský svaz udělá „*cokoliv nezbytného, aby přemohl SDI útočnějšími zbraněmi*“.³³

Zde však můžeme pozorovat zřejmě nejvíce signifikantní rys Reaganova idealismu. SDI pro něj bylo cosi naprosto nedotknutelného a jakákoli modifikace procesu jeho výstavby pro něj byla zcela nepřijatelná. Ačkoliv se podle mnohých z Gorbačovovy strany jednalo o nabídku značně velkorysou, Reaganovou odpovědí bylo velmi rezolutní *ne*. Závěrečným výsledkem Ženevských jednání pak nebylo nic více a nic méně než dohoda o opětovném setkání. Přesto však bývá ženevský summit často označován jako *začátek konce studené války*. Po návratu do Moskvy pak Gorbačova čekal nelehký a dosti průlomový úkol: přesvědčit politbyro a nutnosti vyjednávání s Reaganem.³⁴ Zhruba dva měsíce po skončení summitu učinil Gorbačov velmi překvapivou výzvu Spojeným státům, jež ponoukala k úplnému jadernému odzbrojení do roku 2000. Dodnes je otázkou, zda se jednalo pouze o provokaci a snahu *chytit Reagana do jeho vlastní pasti*, jisté však je, že se jednalo o svého druhu prolomení ledů a jistý, byť značně diskutabilní projev důvěry.

4. 3 Výsledky summitu

Z Reaganovy strany sice opravdu dá hovořit o změně diplomatického tónu, avšak na druhé straně o zintenzivňujícím se úsilí Moskvu porazit. Těsně po summitu se Reagan v jednom soukromém rozhovoru vyjádřil v tom smyslu, že Gorbačovova ochota ke kontrole zbrojení je pouze kalkulem, jak snížit své vlastní výdaje. Přesto je nesporným faktem, že v sobě oba lídři našli jistý druh sympatií, jenž byl s ohledem na vzájemné pozice více než překvapivý. Jak Reagan uvádí ve své autobiografii, bylo pro něj ženevské setkání asi nejpůsobivějším zážitkem jeho politické kariéry, velmi působivé jsou pak zápisky z jeho deníku, kde si ráno před zahájením jednání poznamenal: „*Náš ministr zahraničí George Schultz mě upozorňoval, že by úspěchem mého prvního setkání s Michailem Gorbačovem bylo to, kdybychom se dohodli, že se někdy opět sejdem, já jsem však chtěl dokázat více. Domníval jsem se, že pokud skutečně budeme chtít překonat nedůvěru mezi našimi zeměmi, musíme začít tím, že se mezi námi,*

³³ Schweizer, P.: *Victory*, p. 245 (translated by: Bicková, E.)

³⁴ http://www.swissinfo.ch/eng/Geneva_remembers_turning_point_in_Cold_War.html?cid=4532444., *Geneva Remembers Turning Point in the Cold War*, accessed 20. 4. 2010

*vrcholnými představiteli dvou nejsilnějších světových velmocí , vyvine určitý osobní vztah. “*³⁵ Z tohoto hlediska je nutné konstatovat, že summit zcela splnil svůj účel. Gorbačov začal být Reaganem vnímán jako osoba, nejen jako imaginární ztělesnění zástupce Sovětského svazu. Setkání pomohlo Reaganovi nikoli pochopit, ale respektovat Gorbačovovo přesvědčení. Summit nepřinesl mnoho hmotných výsledků, přinesl ale obnovenou důvěru v jednání a víru v to, že je možné skrze něj dosáhnout velkých cílů.

Summit byl taktéž důležitý v tom, že poukázal na Reaganův skutečný zájem o jaderné odzbrojení. Z jednání totiž vyplynulo, že pakliže by Gorbačov nepodmiňoval obdobný krok opuštěním od SDI, byl by ochoten se s ním dohodnout na velmi radikální eliminaci jaderného arzenálu v Evropě. V tom případě by se jednalo o zcela zásadní odklon od doktríny NATO kalkulující s odstrašovacím potenciálem těchto jaderných zbraní. Z řad západoevropských politiků se pak na Reagana snesla ohlušující kritika. Přestože ještě před nedávnou dobou byl Reagan týmiž politiky kritizován za příliš tvrdý přístup k Sovětskému svazu, nyní pozvedli své hlasy v protest proti přílišné Reaganově vstřícnosti. Uvážíme-li dlouhodobou přítomnost sovětských konvenčních sil v Evropě, stažení těchto zbraní by zde způsobilo jejich celkovou vojenskou převahu. Zde se jednalo o jeden z případů, kdy byl Reagan ochoten kritiku přijmout a tak radikální odzbrojení příště nepropagovat. Přesto bude problematika sovětské konvenční převahy v Evropě ještě v budoucnu jádrem sporu mezi Západoevropany a Reaganem.

5. Afghánistán

Reagan si byl dobře vědom několika základních premis. Věděl, že Gorbačov potřebuje pro záchranu sovětského systému snížit náklady na zbrojení a pokud možno co nejméně nedůstojným způsobem ukončit válku v Afghánistánu. Proto bylo zřejmé, že nějaký druh kooperace se Spojenými státy byl v situaci, kdy životní úroveň v Sovětském svazu rapidně klesala, velmi kýžený. Válka v Afghánistánu byla velmi důležitou psychologickou otázkou. V situaci, kdy sovětská moc ve světě začínala být velmi obtížně udržitelná, by pro Sověty přiznání porážky mohlo mít katastrofální

³⁵ Reagan, R.: *Život jednoho Američana*, p. 9

následky. Kredibilita války v Afghánistánu byla v troskách, za šest let konfliktu se bojů zúčastnilo více než milion sovětských vojáků. Vycouvání se jevilo jako fatální přiznání pochybení a ospravedlnění před veřejností se zdálo téměř nemožné. V takto vyostřené situaci se Gorbačov rozhodl investovat značnou sílu do potenciálně rozhodujícího úderu a vyslal do Afghánistánu proslulého generála Michaila Zajceva, současně se rozhodl rozšířit a posílit místní kontingent. Po zjištění Bílého domu, s jakou intenzitou eskaluje snaha Kremlu o konečné vítězství, rozpoutala CIA do té doby nejmasivnější tajnou vojenskou operaci v dějinách.³⁶ Masivní akce pokračovaly i během roku 1986, kdy se na Američany podporované straně osvědčily hlavně rakety *Stinger*, které znemožnily Sovětům do té doby tolik účinné bombardování.³⁷ S rostoucími dodávkami munice se také projevovalo odhodlání a do jisté míry válečný fanatismus, jež byl a je afghánským mudžáhedínům natolik vlastní.

Na příkladu Afghánistánu můžeme pozorovat jeden ze základních rysů Reaganovy doktríny. Prolínají se zde zásady wilsonovského idealismu se zásadami machiavelistického realismu. Reagan se rozhodl použít proti Sovětům jejich vlastní zbraň. Po celou studenou válku byli Sověti mistry v podporování režimů znepřátelených Spojeným státům. Nyní Spojené státy podporovaly nepřítel Sovětského svazu, ačkoliv s tímto nepřítelem měly pramálo společného. Z wilsonovského idealismu si Reagan osvojil zásadu, podle níž měly být Spojené státy arbitrem demokracie a ve jménu svobody vyrazit na pomoc těm, jímž byla upírána. Realistickým prvkem zde však byla skutečnost, že Spojené státy nebyly ochotny vzít na svá bedra břemeno války, ale použily jako prostředek *podporu nepřítel jejich nepřítel*.

6. Ochlazení vztahů

Během roku 1986 byl zároveň na sovětský svaz vyvíjen tlak v ekonomické sféře v podobě embarga na dovoz strategických surovin do SSSR za současného odmítnutí udělení doložky nejvyšších výhod, jež bylo podmíněno dodržováním lidských práv. Gorbačov si dobře uvědomoval nutnost omezení výdajů na zbrojení, což se také

³⁶ Během roku 1985 bylo do Afghánistánu posláno více munice než za posledních pět let dohromady. (Reaganova válka, s 270)

³⁷ Dostřel *Stingerů* byl do výšky 4500 m nad mořem, z této výšky již bylo bombardování téměř neúčinné.

projevilo v již zmíněném návrhu na odzbrojení - do roku 2000 zcela zlikvidovat veškeré balistické střely a nukleární zbraně. Přestože byl tento velkolepý návrh předem odsouzen k zániku, neboť požadoval protiváhou zrušení SDI, přesto sehrál svou roli později, když *donutil tak své tvůrce k ústupkům a k přijetí dosud odmítavých návrhů, jako byla nulová varianta.*³⁸ Americkou stranou byl návrh vnímán jako nástroj sovětské propagandy, faktem však je, že po jeho zveřejnění byla skutečně mezi oběma stranami zahájena diskuse na téma omezení raket středního doletu v Evropě. Nadále pokračovaly rozhovory na úrovni ministrů zahraničí. Sovětská strana však prostřednictvím Dobrynina blokovala dohodu na opětovném setkání na nejvyšší úrovni do doby, než se změnil americké postoje k sovětským odzbrojovacím návrhům.

Citelné ochlazení ve vzájemných vztazích v první polovině roku 1986 bylo způsobeno i dalšími faktory. Mezi ně patřilo například vypovězení sovětských sto pěti pracovníků sovětské mise při OSN ze Spojených států. A snad ještě více pobouřilo Sověty, když se po dlouhých diskusích americká administrativa rozhodla opustit od dodržování zbrojních limitů stanovených v neratifikované smlouvě SALT II. Jak uvádí Reagan ve své autobiografii: *„Upřímně řečeno mě přestalo bavit dodržovat smlouvu a dívat se na to, jak ji druhá strana porušuje. Současně jsem se však nadále vyjadřoval o Sovětech velmi umírněně a vyjadřoval jsem svou důvěru v to, že Gorbačov chce upřímně skoncovat s hrozbou jaderné války.“*³⁹ Toto rozhodnutí vzbudilo celou řadu kritiky jak v kongresu, tak v Západní Evropě.

6. 1 Gorbačovova reakce na havárii v Černobylu

Rok 1986 byl pro Sovětský svaz značně vypjatý ještě z dalšího důvodu. V dubnu tohoto roku se nukleární hrozba stala realitou v podobě havárie jaderné elektrárny v Černobylu. Touto katastrofou byla světu připomenuta neustálá přítomnost jaderného nebezpečí, jež dříve bylo mnohými vnímáno jako cosi neskutečného. Nejmarkantnější odezvou tato katastrofa zaznamenala v samotném Sovětském svazu, když si Michail Gorbačov uvědomil celkový obrovský dopad a naprostou zbytečnost nastalé situace.⁴⁰

³⁸ Suchý, P.: *Reagan a říše zla*, Brno 2004, s 203

³⁹ Reagan, R.: *Život jednoho Američana*, p. 617

⁴⁰ O dva roky později na při setkání Gorbačova s Reaganem v Moskvě se Gorbačov vyjádřil o černobylské katastrofě jako o „posledním varování“.

Jak uvedl ve svých memoárech, výbuch jaderného reaktoru pro něj byl krutým připomenutím neschopnosti všudypřítomného zakrývání nefunkčnosti Sovětského svazu: „*Náš systém je nemocný. Utajování a utulávání havárií a jiných špatných zpráv, nezodpovědnost a nedbalost, ledabylá práce, všudypřítomné opilství. Celá desetiletí, nám vědci, experti a ministři říkali, že vše je bezpečné. Myslíte si, že se na vás budeme dívat jako bohové. Ale teď jsme skončili fiaskem.*“⁴¹ Pokračoval pak proslovem o nutnosti radikální změny, kde byly hlavními cíly *perestrojka* a *glasnost'*. Černobylská katastrofa se tak stala ztělesněním zkaženosti a přežilosti sovětského systému, jež již nevydržela skrytá pod povrchem.

7. Reykjavík

7. 1 Předzvěst dalšího setkání

V létě roku 1986 se již krize zdála na ústupu, do uklidňující se atmosféry však zasáhl velmi nepříjemný incident. Jako reakci na zadržení a obvinění ze špionáže sovětského ataše při sekretariátu OSN Gennadije Zacharova byl sovětskými úřady zadržen a internován v Moskvě novinář Nicholas Daniloff. Celá záležitost však nakonec dospěla k pozitivnímu vyústění, když se obě strany dohodly na vzájemné výměně zadržených, Spojené Státy navíc vyjednaly možnost emigrace ze Sovětského svazu disidentského manželského páru Orlovových.

Jako utvrzení překonání vzájemných neshod byla oznámena příprava na konání nadcházející vrcholné schůzky, jež se měla uskutečnit v Reykjavíku ve dnech 11. a 12. října. Tento summit byl oběma administrativami zamýšlen jako nepřiliš okázalý, měla se ho zúčastnit pouze hrstka poradců a měl probíhat hlavně formou soukromých rozhovorů. V souvislosti s tímto summitem se objevují názory, že jeho uskutečnění bylo spíše čímsi jako ospravedlnění americké realistické politiky veřejnosti a mnozí komentátoři předvíдали, že Reagan bude klást pro Sovětský svaz naprosto nepřijatelné podmínky. Naproti tomu Reaganovi spolupracovníci se shodovali v tom, že důvod, proč Gorbačov přistoupil na další jednání, byla snaha donutit USA k uzavření významnější

⁴¹ Gorbachev, M.: *Memoirs*, p. 419

odzbrojovací smlouvy. Jeho cílem mělo být podle CIA zvýšit výdaje na modernizaci na úkor výdajů na zbrojení. Je však pochopitelné, že mnozí sovětští představitelé byli vůči možnosti dosáhnout konsensu značně skeptičtí. Jak vzpomíná bývalý velvyslanec James E. Goodby⁴²: „Ačkoliv Reagan tvrdil od počátku svého prezidentství, že jeho cílem je redukce jaderných hlavic, byl režisérem nukleárního zbrojení, aby předstihl Sovětský svaz, který, jak věřil, převzal na tomto poli vedení nad Spojenými státy. Nikdy v tom neviděl žádné kontradikce, avšak kdyby jeho prezidentství bylo bývalo skončilo v roce 1985, bylo by na něj vzpomínáno hlavně jako na období masivního zvyšování výdajů na obranu a předkládání odzbrojovacích návrhů, jež se zdály být předem určené k zániku. Reaganovo druhé volební období vše změnilo.“⁴³ Avšak Reaganova základní premisa, že je nutné učinit jaderné zbraně „zastaralými a neškodnými“⁴⁴ vyžadovala dvojí přístup, snahu o jejich eliminaci doprovázenou výstavbou defenzivních systémů.

7. 2 Vše za SDI

Nicméně schůzka se uskutečnila v daném termínu a jako ryze privátní proběhlo pouze první setkání. Přestože se Gorbačov snažil držet rozhovor hlavně v mezích kontroly zbrojení, Reagan v úvodu prosazoval témata, jako byly emigrační restrikce v Sovětském svazu, diskriminace židů a lidská práva. Rozhovor pokračoval otázkami obecnějšího charakteru týkajícího se morální obhajoby socialismu a kapitalismu.

Poté, co Gorbačov vyjádřil značnou neochotu diskutovat o těchto tématech, začal pokládat návrhy. Jako první předložil plán, podle kterého se měl snížit počet jaderných hlavic umístěných na strategických balistických raketách na 4500 kusů.⁴⁵ Co se týče strategických zbraní, požadoval redukci na 50% u mezikontinentálních balistických střel (včetně sovětských SS-18).

Další jednání týkající se střel středního doletu umístěných v Evropě se nesla ve znamení konsensu a bylo dosaženo dohody o jejich likvidaci. Za sovětský ústupek bývá

⁴² Velvyslanec James E. Goodby byl vicepředsedou americké vyjednávací delegace START během let 1982-1983 a hlavní vyjednatel Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction program během let 1993-1994. Autor knihy *At the Borderline of Armageddon—How American Presidents Managed the Atom Bomb* (2006). translation: Bicková E.

⁴³ http://www.armscontrol.org/act/2006_09/Lookingback, James E. Goodby, accessed 26/10/2010, (translated by: Bicková, E)

⁴⁴ ibidem

⁴⁵ Později však podle jeho slov mělo dojít k úplné likvidaci střel.

taktéž považováno Gorbačovovo svolení nezapočítávat do těchto střel francouzské a britské.⁴⁶ V oblasti dohody ABM bylo dosaženo shody, že ji obě strany budou dodržovat minimálně po dobu následujících deseti let. Ve druhé schůzce bylo započato intenzivní jednání o systému SDI, při kterém se Reagan snažil Gorbačova přesvědčit o faktické „neškodnosti“ tohoto projektu. Podle jeho slov by byl systém uveden do chodu až po eliminaci balistických střel na obou stranách, navíc opět nabízel Gorbačovovi jistou možnost sdílení tohoto projektu. Gorbačov si však urputně stál za svým, a ani Reaganovo přesvědčování, že SDI je vlastně „obranou před neexistujícími zbraněmi“, nevyvolalo kýženou odezvu.

Paralelně probíhala jednání dalších týmů složených z amerických a sovětských expertů, kteří se zabývali tématy jako regionální konflikty a lidská práva. Již samotný fakt, že sovětská delegace byla ochotna na toto téma diskutovat, by se dala považovat za značné povolení z dříve velmi striktního odmítání jakéhokoli dialogu na toto téma. Jednání ohledně dohody ABM byla taktéž značně komplikovaná. Obě strany se shodly na snížení počtu strategických zbraní na 50% v horizontu následujících pěti let, avšak nebylo možné dosáhnout shody ohledně testování komponentů protiraketové obrany ve vesmíru, přičemž sovětská delegace byla ochotna přistoupit pouze na testování v laboratořích. Přestože se Reagan pokusil o předložení kompromisního návrhu, jenž by umožnil testování těchto systémů v rozsahu vymezeném dohodou MBA po dobu deseti let, Gorbačova ani tento návrh nepřesvědčil.

Přesto se závěr schůzky jevil jako obrovský krok kupředu, když, již dávno po plánovaném skončení schůzky, oba státníci shrnuli výsledky jednání, jež měly obnášet podstatné snížení stavu konvenčních zbraní, raketových nosičů a téměř úplnou likvidaci nosičů jaderných zbraní včetně bombardérů, vše doprovázeno důslednými vzájemnými kontrolami. Avšak před tím, než se oba mužové měli rozloučit, smetl Gorbačov vše ze stolu konstatováním: „*Tohle všechno je možné, stačí jen, když se přestanete zabývat vývojem vašeho SDI.*“⁴⁷

⁴⁶ http://www.armscontrol.org/act/2006_09/Lookingback, James E. Goodby, accessed 26/10/2010, (translated by: Bicková, E)

⁴⁷ Reagan, R.: *Život jednoho Američana*, p. 629

7.3 Výsledky summitu

Celkově bývá schůzka pro Gorbačova a jeho tým hodnocena nepříliš příznivě, neboť výměnou za řadu poměrně zásadních ústupků se žádné ochoty ze strany Reagana ohledně modifikace SDI nedočkal. V jednání na toto téma uvízla diskuze v mrtvém bodě, Gorbačov podmiňoval jakékoli další rozhovory ochotou USA eliminovat veškeré výzkumy na laboratorní úrovni. Ani příslib Reagana, v němž se zavazoval k tomu, že pokud by se v budoucnosti systém SDI skutečně ukázal jako zcela splňující svůj záměr, stal se opravdu funkčním a učinil tak jaderné zbraně irelevantními, byl by ochoten sdílet celý systém se Sověty, i s kýmkoli jiným, neuspěl. Jednání tedy byla ukončena, aniž by bylo pro Sověty dosaženo jakýchkoli významnějších úspěchů. Reaganovo vystoupení na tomto summitu bývá hodnoceno jako jedno z jeho nejbravurnějších.

Jako nejvýznamnější bod jednání v Reykjavíku bývá označována právě tzv. nulová varianta týkající se odstranění střel středního doletu v Evropě. Názory na tuto dohodu se velmi diferencovaly. Politici v Západní Evropě byli vesměs proti tomuto ustanovení, neboť tak údajně měli být zanecháni bez možnosti obrany v případě sovětského útoku. Značná vlna odporu vůči této dohodě se zvedla i ze strany emeritních amerických politiků, vesměs z Nixonovy administrativy.⁴⁸

7.4 Reaganova obhajoba SDI

Další vlně kritiky bylo podrobena Reaganovo reykjavické prohlášení, podle něhož měly být v budoucnu eliminovány všechny balistické střely a nukleární zbraně. Na toto rozhodnutí bylo značnou částí americké administrativy nahlíženo jako na ryze idealistické, ba co víc, do značné míry odporující doktríně severoatlantické aliance zastrahování. J. Gaddis pak kritizuje Reagana za tolik urputné odmítání eliminovat výzkum SDI na laboratoře a nesouhlasí s ním v tom, že by tento krok znamenal faktický konec projektu. Reagan však situaci vnímal odlišně. Ústupky, učiněné Sověty vnímal jako důsledek neustále přítomné hrozby SDI a její kontinuitu v nezměněné podobě a další výzkum v této oblasti vnímal jako nejsilnější a nejspolehlivější vyjednávací prostředek. Ihned po návratu do Spojených států vydal Reagan prohlášení, ve kterém

⁴⁸ Velmi skalním odpůrcem nulové varianty byl bývalý poradce pro národní bezpečnost Henry Kissinger.

stanovil, že svůj postoj k SDI nikdy nezmění: „Právě díky naší Strategické obranné iniciativě jsme dostali Sověty do Ženevy a Reykjavíku a já jsem nechtěl porušit slib americkému lidu, že se SDI nikdy nevzdáme.“⁴⁹

Reagan se rovněž později vyjádřil ve smyslu, že tajné služby získaly informace o sovětském úsilí vyvinout obdobný systém jako SDI, což ho v jeho přesvědčení, vytrvat za každou cenu, ještě více utvrdilo. V tomto ohledu se Reagan podezíral Sověty, že se snaží pozastavit vývoj SDI právě proto, aby mohli pokročit ve vývoji svého vlastního projektu a dostat se tak v tomto procesu před Spojené státy. Současně se Gorbačov nedokázal přenést přes svou paranoiu, že SDI má být prostředek, který by mohl umožnit Spojeným státům „beztrestný“ první úder.

7.5 Sovětská deziluze

Gorbačov byl výsledky jednání zklamán. Nejen, že učinil některé ústupky, které se nedaly označit za reciproční, ale pomalu uvadala jeho naděje na získání západních půjček a obchodních smluv. Po svém návratu do Sovětského svazu prohlásil v politbyru: „*Osud země je na rozcestí, nacházíme se skutečně v historickém bodě obratu, na Západě se na nás koukají a čekají, až se utopíme.*“⁵⁰ Gorbačov si navíc uvědomoval nepříjemný fakt, že dal najevo jistou slabost a tedy i potenciální možnost dalších ústupků tím, že tak tvrdošíjně prosazoval uzavření smluv téměř za každou cenu v co nejkratším čase.⁵¹ Někdejší šéf sovětského diplomatického sboru Gromyko neváhal dávat najevo své krajní rozhořčení a vyslovoval se pro zaujetí co nejtvrdšího a nekompromisního přístupu v jednání se Spojenými státy.

Skutečností však je, že většina sovětského vládního štábu se nechala dosti snadno vmanipulovat do Reaganovy hry. Reaganovo přesvědčení a oddání projektu SDI mělo velmi hluboký psychologický efekt na zneprátelenou stranu. Ačkoliv laboratorní výzkumy již dospěly do značně pokročilé fáze, nebylo ani nejmenším jasné, za kolik let a zda vůbec bude moci tento kolos splnit svou funkci. Přesto dokázal Reagan svým plamenným projevem vyvolat strach v sovětských vůdcích, že celý projekt je již téměř

⁴⁹ Reagan, R.: *Život jednoho Američana*, p. 629

⁵⁰ Schweizer, P.: *Reaganova válka*, p. 281

⁵¹ Značná část dohod projednávaných na reykjavickém summitu byla později podepsána v dohodě START I z roku 1991.

hotov. Reagan byl mistrným kazatelem, jenž, ač byl schopen opakovat ta samá jednoduchá hesla, jeho slova měla hluboký dopad. Na cosi takového nebyl Sovětský svaz zvyklý.

7. 6 Idea bezjaderného světa

Zajímavé je, že nedlouho po příletu ze summitu přistoupil Gorbačov k dosti určujícím změnám v sovětské vládní aparatuře. Velká pětka, mající dříve značné rozhodovací kompetence byla odsunuta do pozadí, naopak posílily rozhodovací pravomoce samotného Gorbačova. Přesto se však s odstupem času Gorbačov snažil ospravedlnit tento summit a vyzdvihnout jeho pozitivní stránky, když na půdě politbyra prohlásil: *“Americko – sovětský summit v Reykjavíku, jenž je mnohými vnímán jako neúspěch, svým způsobem dal spouštěcí motiv k odzbrojování skrze připomenutí vize světa bez jaderných zbraní a skrze vydláždění cesty ke konkrétním smlouvám týkajících se nukleárních raket středního doletu a strategických nukleárních zbraní.”*⁵²

Nesporným, přestože relativně obecným, úspěchem tohoto summitu byla shoda obou státníků v přesvědčení o imoralitě jaderných zbraní a o nemožnosti vyhrát jadernou válku. Mezi jadernými a konvenčními zbraněmi tak byla vepsána pomyslná tlustá čára. V tomto případě se jednalo o cosi naprosto jedinečného a bezprecedentního. Historie ještě nezažila republikánského prezidenta, jenž mohl být zároveň přesvědčeným antikomunistou a militaristou a přitom tak zavilým odpůrcem jaderných zbraní. Jak prohlásil v jednom ze svých projevů: *“(…) Zachováme Ameriku svobodnou a silnou, zatímco vyjednáme skutečné a ověřitelné snížení nukleárních arzenálů ve světě a jednoho dne, s Boží pomocí, jejich úplné odstranění.”*⁵³ Neotřesitelnost Reaganovy teze o správnosti bezjaderného světa pramenila z jeho hlubokého náboženského přesvědčení, jež mu vniklo natolik pevné a neotřesitelné zásady, jichž se držel po celý život. Byl zcela neoblomně přesvědčen o svém historickém božím poslání bojovat se zlem a jako důkaz o velikosti a “vznešenosti” svých úmyslů si vybral neméně příznačný prostředek, SDI, od kterého se rozhodl nikdy neupustit.

⁵² http://www.armscontrol.org/act/2006_09/Lookingback, James E. Goodby, accessed 26/10/2010, (translated by: Bicková, E.)

⁵³ Gaddis, J. L.: *Studená válka*, p. 200

8. Aféra Iran Contra a její důsledky na Reaganovu sovětskou politiku

Období po schůzce v Reykjavíku se vyznačuje spíše útlumem ve vzájemných kontaktech.⁵⁴ Tento trend však nelze přičítat na vrub pouze reykjavickému summitu, ale i tím, že v následujícím období byli oba politici nuceni potýkat se spíše s problémy, jež vyvstávaly na domácí půdě. Gorbačov se nadále bojoval s ekonomickým propadem země, jehož sanace *perestrojkou* se nezdála být natolik účinná, jak si určil. Obecně lze soudit, že vztahy mezi velmocemi patrně ochladly a tento stav byl v menší či větší míře trvalý téměř do konce roku 1987. U Reagana se jednalo o jedno z nejvypjatějších období v době jeho prezidentství – nedlouho po jeho návratu propukla aféra známá jako Iran Contra, jež ho potenciálně mohla postavit před soud, případně podrobit impeachmentu. Události kolem Iran Contra byly velmi „pozitivní“ pro Sovětský svaz. Reaganovo dočasné oslabení vzbuzovalo naděje na teoretické otupení jeho tvrdého přístupu, minimálně však tato aféra zaručovala pokles jeho popularity ve světě a s tím spojené omezení možností určování globální politiky. Tato aféra měla svůj dopad po celý zbytek Reaganova funkčního období, neboť značně oslabila jeho kredibilitu. Důsledkem této aféry byla i nastalá smršť ve vedoucích pozicích Reaganovy administrativy, již musela opustit celá řada jeho věrných spolupracovníků, jako byl poradce pro otázky národní bezpečnosti John Poindexter⁵⁵, jenž byl ve funkci nahrazen budoucím ministrem obrany Frankem Carluccim⁵⁶. Tragickou událostí pak byla smrt ředitele CIA Williama Casey během vyšetřování této aféry. Casey byl nahrazen Williamem Websterem.

Ve stínu těchto událostí byla zrušena i plánovaná krátká promluva Reagana v sovětské televizi (a Gorbačova v americké), jež se měla uskutečnit při oslavách nového roku 1987. Tento akt se nakonec konal „pouze“ v podobě Reaganovy promluvy

⁵⁴ V listopadu proběhla schůzka mezi ministry zahraničí Schultzem a Ševarnadzem ve Vídni, avšak žádné dohody dosaženo nebylo.

⁵⁵ Poindexter byl v dubnu 1991 obviněn z řady zločinů spojených s aférou Iran Contra, avšak v roce 1991 byl po odvolání zproštěn viny.

⁵⁶ Weinberger rezignoval v listopadu 1987, taktéž důsledkem dopadu aféry Iran Contra. Přes tvrzení, že dodávkám zbraní do Nikaraguy oponoval, byl v červnu roku 1991 odsouzen za křivou přísahu a zmaření výkonu spravedlnosti. O rok později mu byl udělen generální pardon prezidentem Georgem Bushem.

k sovětským občanům skrze rádio Hlas Ameriky. Dalším negativním faktorem pro Reaganovu administrativu byly i volby v listopadu 1986, díky nimž, jak bývá tradicí, získali opoziční demokraté nadpoloviční většinu v senátu. Demokraté získali devět nových křesel a poměr mezi oběma stranami se tak změnil na 44:45.

8. 1 Reaganova evropská politika

Mezitím se Reaganova administrativa snažila dosáhnout dílčích pokroků v jednání se sovětskými satelity. Středobodem Reaganova úsilí o uvolnění režimu se stalo Polsko, na něž bylo uvaleno ekonomické embargo od roku 1981, tedy od vyhlášení výjimečného stavu generálem Jaruzelským. Na počátku roku 1987 navštívil Polsko náměstek ministra zahraničí John Whitehead, který vedl jednání jak s vůdcem opozice Walesou, tak s Jaruzelským. Za podpory Solidarity a katolické církve bylo výsledkem zrušení sankcí a udělení Polsku doložky nejvyšších výhod. Zdálo se, že režim pozbývá svého dosavadního ostří, což dokazovala nejen rozsáhlá amnestie pro církev, ale i ochota jednat s představitelem Spojených států. Tímto krokem byly po pěti letech mlčení obnoveny vzájemné vztahy.

V červnu téhož roku se pak Reaganova pozornost soustředila na další střeoevropskou zemi, jejíž část byla pod sovětskou nadvládou – Německo. Vydal se přímo do samotného symbolu sovětského útlaku, do Východního Berlína. Jeho úmysl promluvit před Braniborskou branou nebyl zpočátku představiteli Západního Berlína přijat bez obav. Podle původního návrhu měl Reagan vystoupit před bývalou budovou Reichstagu a promluvit k nepříliš velkému publiku. Nebyl by to však Ronald Reagan, aby netoužil po něčem velkolepém, po něčem, co zasáhne širokou veřejnost a rezonuje po celém tomto ostrůvku svobody. Reaganův plán byl vskutku velmi provokativní. Nesmlouvavý byl i jeho připravený projev, který vyvolal jisté obavy i v jeho vlastním štábu. Pozornost si nadcházející Reaganovo vystoupení vysloužilo i od východoněmecké policie Stasi, jejíž velitel Erich Mielke nařídil všeobecnou pohotovost. Při příjezdu do Západního Berlína Reagan pohovořil se třemi piloty, kteří udržovali město při životě během blokády prostřednictvím leteckého mostu, a poseděl s některými západoberlínskými prominenty ve vládní budově s výhledem na Berlínskou zeď. Byl fascinován tím, jak blízko vedle sebe může existovat svoboda a totalita a přestože, nebo

snad právě proto, že byl Berlíňany upozorněn na fakt, že dost možná může být odposloucháván (což značně usnadňovalo Reaganovo naslouchadlo), vyjadřoval se po cestě k Braniborské bráně velmi ostře o východoněmeckém státním zřízení.

Projev se uskutečnil před desítkami tisíc Berlíňanů dne 12. června. Stal se legendárním díky jeho sebevědomé předpovědi „(...) *Tato zed' padne. (...) Ano, tato zed' napříč Evropou padne. Protože nemůže obstát před vírou. Nemůže obstát před pravdou. Nemůže obstát před svobodou.*“⁵⁷ Vzpomínal na rok 1947, kdy se Spojené státy rozhodly skrze Marshallův plán nechat Západní Evropu povstat z trosek a uvedl tuto historickou událost do soudobého kontextu. Hovořil o svobodě v tom nejširším slova smyslu jako o podmínce hospodářského úspěchu i individuálního štěstí. Připomněl předpověď generálního tajemníka Chruščova, podle níž měl Sovětský svaz, „*pohřbít starý svět*“⁵⁸, avšak po čtyřech dekadách docílil svou politikou nesvobody pouze bídy a úpadku. Reagan věřil, že demonstrací úspěchů Západního světa pochopí Východ tuto základní tezi. Neopomněl také zdůraznit nově nabraný pozitivní směr uvolňování v Sovětském svazu, ocenil propuštění politických vězňů a rostoucí svobodu tisku. Avšak zdůraznil, že toto je málo, a vyzval tak Sovětský svaz, aby se rozhodl, jakou cestou hodlá směřovat.

Do historie se zapsal hlavně Reaganův apel na sovětského generálního tajemníka, když před rozjásaným davem zvolal: „*Generální tajemníku Gorbačove, pokud chcete mír, pokud si přejete blahobyt pro Sovětský svaz i východní Evropu, pokud vám jde o liberalizaci, přijďte sem k této bráně. Pane Gorbačove, otevřete tuto bránu! Pane Gorbačově, strhněte tu zed'!*“⁵⁹ Reagan v souvislosti s návštěvou Berlína vzpomíná na toto období jako na dosti rozporuplné. Sám přiznává ve své biografii, že si „(...) *ani ve snu nedovedl představit, že za necelé tři roky bude tato zed' skutečně zbourána a její dvoutunový úlomek mně pak pošlou do mé prezidentské knihovny.*“⁶⁰ Z Reaganových poznámek tak jasně vyplývá, že ačkoliv si byl pozitivního posunu vědom, nepřipouštěl si, že naplnění jeho jediného cíle, tedy zániku sovětského impéria v jeho tehdejší podobě, je tak blízko a vytrvával ve své pevně určené agendě. Dílčí úspěchy pro něj nebyly záminkou k oslabení tlaku.

⁵⁷ Schweizer, P.: *Reaganova válka*, p. 286,

⁵⁸ Reagan, R. *Život Jednoho Američana*, p. 634

⁵⁹ ibidem, p. 635

⁶⁰ ibidem, p. 635

9. Období před Washingtonským summitem

Další rozhovory mezi zástupci velmocí, tentokrát mezi ministrem zahraničí Georgem Schulzem, Gorbačovem a Ševarnadzem, se uskutečnily v dubnu roku 1987. I přes počáteční nepříjemné ovzduší způsobené další odhalenou špionážní aférou, tato schůzka zaznamenala relativní úspěchy. V jednání ohledně raket středního doletu Gorbačov vznesl návrh, podle něž by měly být v Evropě zcela eliminovány a jejich počet na asijském kontinentě omezen na 100. Další diskuse probíhala na téma raket kratšího doletu, přičemž Gorbačov navrhl jejich stažení z Československa a NDR a dále pak zmrazení jejich počtu. Tento návrh však s ohledem na to, že Spojené státy nedisponovaly žádnou z těchto raket, u americké administrativy neprošel. V závěru schůzky Gorbačov navrhl konání dalšího summitu, kde by se měly projednávat podmínky nové smlouvy START. Návazně na jednání této schůze navrhl v červenci téhož roku variantu tzv. *dvojí nuly v globálním měřítku*.⁶¹ Po konzultaci s NATO a návrhu Helmuta Kohla stáhnout z území Spolkové republiky Německo rakety Pershing 1A po podepsání této smlouvy mezi Sověty a Američany, byla tato smlouva Reaganem přijata.

Přesto se však Gorbačov zdráhal přijmout pozvání do Washingtonu, které mu bylo Reaganem nabídnuto. Důvodem bylo Gorbačovovo neutuchající úsilí o přiměnění Reagana k zastavení výzkumů souvisejících s SDI. Jedním z možných důvodů bylo i Gorbačovovo očekávání, že odpor vzedmuvší se mezi demokraty proti Strategické obranné iniciativě, by mohl Reaganovi plány nakonec přece jen překazit. Reagan však nepropadal pesimismu a věřil, že čas je na *americké straně*. Vztahy mezi Washingtonem a Moskvou byly v první polovině roku 1987 taktéž poznamenány silícími hlasy radikálnějšího křídla v Reaganově administrativě. V lednu tohoto roku vydal Bílý Dům studii nazvanou *National Security of the United States*⁶², jež byla Sověty vnímána silně negativně.

V druhé polovině roku 1987 se vyšetřovací proces aféry Iran Contra neustále zintenzivňoval, objevovaly se další problémy mezi Izraelem a jeho sousedy a demokraté

⁶¹ Tento plán měl zahrnovat stažení raket středního i kratšího doletu z Evropy i z Asie.

⁶² Farnham, B.: *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat*, p. 238

v kongresu opět usilovali o snížení výdajů na obranu. V polovině října se navíc země ocitla ve faktické ekonomické krizi. Vedle toho se Reagan potýkal s kritikou radikálního křídla ve své vlastní straně, podle níž měl Spojené státy odzbrojovacími smlouvami se Sověty zbavovat bezpečnostních záruk. Reaganův a Gorbačovův plán z Reykjavíku, podle něž mělo dojít k likvidaci všech nukleárních raket, byl předmětem ostrých sporů mezi Reaganem a Casparem Weinbergerem. Reagan později uznal, že takto masivní zásah do rovnováhy sil v Evropě by skutečně mohl být v otázce bezpečnosti příliš unáhleným krokem. Do všech těchto nastalých komplikací se navíc připojila i pro Reagana osobní tragédie, když byl jeho ženě Nancy objeven zhoubný nádor v prsu.

Všechny tyto faktory působily velmi negativně na již tak silně podlomené Reaganovo zdraví. Zprávy přicházející z Moskvy byly však pro Reagana potěšující. Gorbačov začal oficiálně vyzývat podnikatele k investicím v Sovětském svazu a taktéž se uchýlil k velmi nesmlouvavé kritice Stalina. V září roku navíc 1987 došlo i k opětovnému posunu v jednání mezi oběma státníky. Do Washingtonu přicestoval ve jménu samotného Gorbačova Eduard Ševarnadze. Přestože byl Reagan hluboce zasažen rodinnými tragédiemi (k těžké nemoci Nancy se připojila další tragická událost, úmrtí její matky), věnoval se naplno svým státnickým povinnostem. Ševarnadze přivezl dopis od Gorbačova, v němž navrhoval stanovení setkání ve Washingtonu dne 9. prosince. Náplní schůzky mělo být projednávání smlouvy START, hlavně však mělo jít o dojednání detailů smlouvy o raketách středního doletu. Dále se zde hovořilo o konání summitu v Moskvě, jenž byl načasován na jaro následujícího roku.

10. Washington

Washingtonská schůzka se nakonec uskutečnila ve dnech 8. až 10. prosince. Mimo již zmíněné cíle (podpis dohody INF, jednání o smlouvě START), se Reagan rozhodl činit nátlak na Gorbačova ve věci ukončení války v Afghánistánu. Veškerá jednání měla probíhat v duchu dosavadní realistické politiky a mělo být zabráněno jakékoli idealizaci

sovětsko-amerických vztahů.⁶³ Reagan uvítal svého rivala v Oválné pracovně a stejně jako na předchozích summitech byl rozhovor započat Reaganem na téma dodržování lidských práv. Jednalo se o jakýsi „zahřívací rituál“, na který Gorbačov reagoval doposud vždy podobně odmítavým způsobem. Tentokrát však nechal diskusi zajít dále a bylo patrné, že je pro něj zajímavá. Přestože na Reaganovy výtky reagoval atakem na plánovanou výstavbu plotu mezi Mexikem a USA, který přirovnal k Berlínské zdi, diskuse se dostala na znatelně hlubší úroveň než dříve. Značně podrážděně pak reagoval Gorbačov na Reaganovy apely směřující k imigračním restrikcím, když se nejprve hájil tvrzením, že výjezdní doložka nebyla poskytnuta pouze 222 sovětským občanům a ostře se vymezoval proti Reaganovu mentorskému tónu: „*Nejste žalobce a já obžalovaný. (...) Nezáleží na tom, co říkáte a jak hlasitě to říkáte, nenecháme je odejít,“ a prohlásil doslova: „dokud budou znát státní tajemství“ (doslova: before their knowledge of state secrets has evaporated).*⁶⁴ Přestože toto prohlášení nadále evokuje vizi Sovětského svazu jako totalitu orwellovského ražení, faktem je, že počet výjezdních doložek byl nadále zvyšován.

10. 1 Smlouva INF a její kritici

Zásadním a podle mnohých doposud největším posunem, jenž nastal během tohoto summitu, byl podpis smlouvy o redukci nukleárních raket středního doletu (*Intermediate-range nuclear force treaty*), o jejíž docílení v různých podobách usilovala Reaganova administrativa již od roku 1981. Smlouva byla zcela přelomová v jednom hlavním ohledu. Jednalo se o první dokument svého druhu, jenž skutečně snižoval počty zbraní, dosavadní dokumenty se týkaly pouze zmrazení jejich počtu a zákazu další produkce. Jednoznačným úspěchem pro Američany byl přitom fakt, že Sověti se tak reálně zavázali k likvidaci daleko většího počtu zbraní než USA, které disponovaly o hodně menším arzenálem. Podle tohoto dokumentu se Spojené státy a Sovětský svaz zavázaly zlikvidovat všechny nukleární rakety středního i kratšího doletu včetně jejich

⁶³ Suchý, P.: *Reagan a Říše Zla*, p. 227

⁶⁴ <http://www.nytimes.com/1987/12/13/weekinreview/so-far-so-good-but-tougher-issues-await-a-new-round.html>, Apple, J. W. jr.: *So Far So Good; But Tougher Issues Await a New Round*, New York Times, December 13, 1987, accessed, May 9, 2010 (translation: Bicková, E.)

odpalovacích zařízení.⁶⁵ Podmínky smlouvy měly být splněny v horizontu tří let, což měly zajišťovat vzájemné důkladné inspekce a zevrubný monitoring celého destrukčního procesu. Nelze však tvrdit, že smlouva byla všemi členy Reaganovy administrativy přijímána s nadšením. Mezi její hlasité kritiky patřil například exministr zahraničí Alexander Haig či senátor Robert Dole. Zavilí odpůrci odzbrojování Richard Nixon a Henry Kissinger rovněž vnímali podpis smlouvy se značnou nelibostí a své rozčarování se nezdřáhali hlasitě proklamovat. Valné ovace smlouva nevyvolala ani u představitelů Spolkové republiky Německo, kteří, spolu s výše uvedenými, poukazovali na nastalou relativní zranitelnost Západní Evropy související s mnohem větším počtem konvenčních sil Sovětského svazu. Po skončení summitu se Reagan v důsledku těchto negativních ohlasů vyjádřil ve smyslu, že do doby, než bude dosaženo konkrétní dohody se Sovětským svazem o redukcii konvenčních sil, bude nadále pracovat na posílení těchto sil a modernizaci chemických zbraní na evropském kontinentě.

10. 2 Výsledky summitu

Vzhledem k časovému omezení schůze nebylo možno poskytnout jednání o redukcii konvenčních sil rozmístěných po Evropě příliš prostoru. V závěru summitu se však oba státníci dohodli na brzkém jednání týkajícího se zmíněné problematiky. Gorbačov dále po návratu vyjádřil ochotu k podepsání smlouvy, jež by tyto konvenční síly redukovala. Úspěchu bylo dosaženo i v jednání o dílčích dohodách budoucí smlouvy START. Diskusi a potenciálně i podepsání této smlouvy měl být dán prostor na jaře nadcházejícího roku, kdy se měl uskutečnit další z řady vrcholných summitů. Poněkud obtížnější bylo dosažení konsensu ve věci smlouvy ABM, kde již tradičně Sověti vznášeli námitky týkající se její nekompatibility s SDI. Gorbačovovi nejspíš však již začínalo být jasné, že prezident ze svého stanoviska ohledně výzkumů souvisejících s SDI neustoupí, a své naděje směřoval spíše k příští administrativě. Přílišným optimismem ale nehýřil, spíše se snažil kontrovat výhrůzkami týkajícími se téměř nadlidských schopností sovětských vědců: „*Pokud chtějí Američané rozházovat peníze*

⁶⁵ Mělo být odstraněno více než tisíc pět set rozmístěných sovětských hlavic a všechny sovětské rakety středního doletu odpalované ze země, jež byly rozmístěny v Evropě, včetně raket typu SS-20 měly být zničeny; na americké straně měly být zničeny všechny střely typu Pershing II a ze země odpalované střely s plochou dráhou letu obsahující asi čtyři sta instalovaných hlavic plus záložní střely na obou stranách. (Reagan, R. Život Jednoho Američana, p. 651)

za vesmírné zbraně, Sověti vyrobí systém stokrát levnější. “⁶⁶ Jako další z citlivých témat, jež se Reagan v závěru summitu rozhodl svému hostu taktně připomenout, bylo zastavení vývozu sovětských zbraní do Nikaraguy. Jak Reagan uvádí ve svých pamětech, pomyslnou tečkou za úspěšným jednáním se stalo Gorbačovovo chápavé přitakání a příslib, že *to zařídí*.⁶⁷ Pro Reagana, který se poslední dobou potýkal s vleklými problémy na domácí půdě, byl summit, jenž přinesl jakýkoliv hmatatelný výsledek v zahraniční politice, tím spíše, pakliže se jednalo o smlouvu zcela unikátní, opravdovým úspěchem.

Zlí jazykové ovšem tvrdí, že skutečně problematická témata byla na tomto summitu odsunuta do pozadí. Gorbačov se, jak již jsem zmínila, stavěl velmi vyhýbavě k otázkám souvisejícím s lidskými právy a dohoda ohledně stažení vojsk z Afghánistánu se taktéž zdála velmi obtížně dosažitelná (Gorbačov nepřestával vinit Američany a jejich politiku z udržování války prostřednictvím podpory místních guerril a mudžáhedínů). Summit se rovněž vyhnul otázce případné likvidace nukleárních raket delšího a dlouhého doletu, což bylo mnohými komentátory a politiky považováno za selhání, neboť se jednalo o zbraně svou povahou nebezpečnější než ty, jichž se týkala smlouva INF. Též bývá zdůrazňováno, že Gorbačov strávil rozhovory s Reaganem podstatně méně času než rozhovory s novináři a obecně propagací nové politické linie Sovětského svazu. I v tomto směru se však jednalo o posun nebývalého rozsahu. Kdykoliv v minulosti by bylo bývalo zcela nemyslitelné, aby generální tajemník trávil hodiny diskusemi a přednáškami na amerických univerzitách, rozmluvami se senátory i literáty, tak, jak se to uskutečnilo během Gorbačovovy návštěvy Washingtonu.

⁶⁶ <http://www.nytimes.com/1987/12/13/weekinreview/so-far-so-good-but-tougher-issues-await-a-new-round.html>, Apple, J. W. jr.: *So Far So Good; But Tougher Issues Await a New Round*, New York Times, December 13, 1987, accessed, May 9, 2010 (translated by: Bicková, E.)

⁶⁷ Reagan, R.: *Život Jednoho Američana*, p. 652

11. Reaganův poslední rok v úřadě

11.1 Pozitivní trend

Necelý měsíc po washingtonském setkání započal poslední rok Reaganova setrvání v úřadu. Ve svých pamětech vzpomíná na toto období se značnou nostalgií, když tehdy pociťoval všudypřítomné očekávání vítězství demokracie. Skutečně, v mnoha zemích byl již tento proces započat. Reagan byl zvláště potěšen změnami, jež nastaly v Polsku a snahou dalších východních zemí o jeho následování. V tolikrát proklínané Nikaraguy konečně sandinisté ustoupili z vedení země a Reagan předvídal brzké obrácení dominového efektu. Tento poslední rok Reaganovy administrativy byl ve znamení snahy o dosažení zásadních cílů, nejvíce pak těch, k nimž administrativa směřovala již delší dobu. Jedním z těchto cílů byla smlouva START. Negociace ohledně této smlouvy však postupovaly jen velmi pomalu a Reagan se již na počátku roku nechal slyšet, že podepsání smlouvy do konce svého funkčního období považuje za nereálné. Reaganovy obavy se ukázaly jako oprávněné, neboť přes veškerou snahu vyjednávacích týmů nebylo dosaženo dohody ohledně střel s plochou dráhou letu a později bylo rozhodnuto, že během moskevského summitu nedojde k podepsání této smlouvy a naděje na její podepsání do konce roku nebyly příliš reálné.

Úsilí o úspěšné zakončení svého prezidentství přesto nezabránilo kontinuitě Reaganovy konsistentní realistické politiky, jíž se řídil po obě svá funkční období a ani v posledním roce se jí nemínil vzdát. Důkazem toho bylo i nové vydání dokumentu *Strategie pro národní bezpečnost*, jenž přestože nevyzníval tak radikálně jako jeho loňský předchůdce, nebyl k Sovětskému svazu nikterak shovívavý. Ostře odsuzoval expansionismus Sovětského svazu a znovu potvrdil *správnost* a osvědčenost Reaganovy *realpolitik*. Na druhou stranu docházelo k signifikantním posunům například v problematice výměnných programů, důležitým bodem v posílení vzájemných vztahů se staly i zintenzivňující se ekonomické kontakty. Velmi významným krokem bylo i dubnové podepsání dohody o Afghánistánu, jež vedle úpravy vztahů mezi

Afghánistánem a Pákistánem zaručovala i stažení sovětských vojsk v horizontu následujících deseti měsíců.⁶⁸

11. 2 Příprava na poslední velký summit

Od počátku roku 1988 bylo hlavní úsilí věnováno přípravě moskevského summitu. Za tímto účelem se uskutečnila i návštěva ministra zahraničí Schulze v Moskvě, kde pohovořil nejen se svým sovětským protějškem Ševarnadzem, ale i s disidentem Sacharovem. V březnu se uskutečnilo další kolo jednání ministrů zahraničí ve Washingtonu (tentokrát i za přítomnosti Reagana), na které bylo datum konání moskevského summitu stanoveno na přelom května a června. Moskevský summit měl být pro Reagana čímsi jako důstojným završením jeho mnohaletého boje proti komunismu a tlaku na sovětské vedení. Na programu neměl být podpis žádných smluv, mělo se jednat spíše o jakousi přehlídku či demonstraci dosaženého úsilí. Přestože Gorbačov stále upínal své naděje k uzavření nové odzbrojovací smlouvy, k níž mu mělo napomoci Reaganovo otřesené postavení doma v USA, díky němuž, jak očekával Gorbačov, bude potřebovat přivést zpět do Washingtonu nějaký hmatatelný důkaz úspěchů své zahraniční mise. Podle Reagana se ale mělo jednat o poslední jeho velkých summitů, na kterém však chtěl dokázat, že ani jeho pokročilý věk a sužování vážnými zdravotními komplikacemi mu nezabrání v završení jeho boje za svobodu a demokracii. Nehodlal tak zaprodat svou realistickou politiku za zvýšení žebříčku domácí popularity o pár procentních bodů.

11. 3. Moskva

Sovětské impérium se mezitím zmítalo v agónii předvídající brzký příchod velkých změn. Gorbačovův Sovětský svaz byl nyní těžce nemocným obrem, zoufale toužícím po záchraně v podobě ukončení studené války a s tím související úlevou pro jeho hroučící se hospodářství. Avšak byl to přesně ten okamžik, ke kterému Reagan celou svou

⁶⁸ Ponechávala však platnou vzájemnou recipocitu, podle které USA nezastaví dodávky munice mudžáhedinům do doby, než Sověti přestanou podporovat místní loutkovou vládu. (Suchý, P.: *Reagan a Říše Zla*, p. 236)

politickou kariéru směřoval. Věřil, že jakákoli ekonomická úleva by pro sovětské impérium znamenala možné ospravedlnění jeho existence před svými občany a napomohla by jejímu dalšímu živení. Reagan odmítal jet na summit s tím, aby pomohl sovětské ekonomice, jednal tak podle svého nejlepšího vědomí a věřil, že zásada *účel svěťí prostředky* zde nalezne své opodstatnění. Ačkoliv Reagan Gorbačova i jeho filosofii respektoval, odmítal s ním spolupracovat na záchraně kolosu, jenž byl postaven na konfiskaci a bezpráví.

Reaganovo *Air Force One* překročilo vzdušné hranice Sovětského svazu 29. května. Po cestě se Reagan dozvěděl o ratifikaci smlouvy INF kongresem, což, vzhledem ke komplikacím, kterými byl tento proces po dlouhou dobu doprovázen, byla velmi pozitivní zpráva. Jednalo se o Reaganovu vůbec první návštěvu Sovětského svazu, na které dostal poprvé možnost přijít do kontaktu s těmi, za jejichž svobodu bojoval, se zdejšími obyčejnými lidmi. Po příletu následovalo přivítání s Gorbačovem, kterému Reagan na uvítanou v přátelském duchu zopakoval svůj údiv nad skutečností, že pan generální tajemník stále ještě nedal strhnout „tu zed“. Reaganovo vystupování bylo jako vždy klidné a sebejisté, jeho přímé výtky směřující ke Gorbačovovi mohly místy působit až naivně, avšak Reagan věřil, že agituje za pravdu očištěnou od všech jejích přikrášlovacích prostředků. Když Reagan odpověděl na Gorbačovův pozdrav „*Děkuji a Bůh vám žehnej*“, ⁶⁹ zcela jistě se nejednalo o přeřeknutí stárnoucího presbyteriána pozapomenuvšího na fakt, že se nachází v samotné svatyni ateismu, nýbrž o velmi dobře promyšlenou provokaci starého diplomata. Předznamenal tak téma, jemuž se chtěl na počátku summitu věnovat. Byla jí náboženská (ne)svoboda v Sovětském svazu. Jak Reagan předvídal, Gorbačov uvedl rozhovor sovětským nejpalčivějším problémem, ekonomickou situací, a s tím související otázkou, proč Spojené státy odmítají vzájemnou spolupráci v této oblasti. Odvětil, že americkému lidu, lhostejno jaké původní národnosti, se bytostně příčí podporovat režim, jenž uzurpuje svému lidu právo na svobodné vyznání. Poté poukázal na paradox restrikcí, jež sovětský režim uvalil na emigraci několika tisíc Židů, které, jak usoudil, by režim postrádal z důvodu odlivu mozků. Tento problém by však podle Reagana nemusel vůbec existovat, byla-li by jim dána svoboda praktikovat svou víru. Jako příklad uvedl samotnou existenci Spojených států, jež povstala na základech právě takto nábožensky perzekuovaných

⁶⁹ Schweizer, P.: *Reaganova Válka*, p. 288

intelektuálů. Přitom však velmi citlivě poukázal na to, že v případě větší svobody by Rusové svůj národ pravděpodobně opouštět netoužili. Tato slova na Gorbačova údajně silně zapůsobila. Reagan pak dodává, že nedlouho po jeho návštěvě pak opravdu došlo ke znovuotevírání kostelů a synagog.⁷⁰

Na pořadu dne první schůzky moskevského setkání byla i diskuse o vleklém problému ohledně smlouvy START a neméně palčivé otázce týkající se potenciální redukce raket dlouhého doletu, za jejíž dosavadní nevyřešení byl Reagan často podrobován ostré kritice. Americkou likvidaci těchto raket však podmínil existencí sovětské radarové stanice v Krasnojarsku, jež byla nadále ve výstavbě. Toho dne ještě Reagan absolvoval navzdory varování tajné služby procházku po Arbatu, kde byl hluboce zasažen brutalitou, jež uplatňovala KGB vůči přihlížejícím lidem. Uvědomil si tak znovu, že přes úžasný pokrok, který v této říši nastal, stále zde vládne bezpráví a jedinou možnou cestou je její zánik.

Následujícího dne se však Reaganovi dostalo zcela nebývalého privilegia svědčícího o faktickém posunu směrem ke svobodě. Dostal možnost uspořádat přednášku na moskevské státní univerzitě pro skupinu nejnadanějších studentů. Skutečnost, že americký prezident dostal příležitost hovořit přímo k sovětským lidem o svobodě, demokracii, výhodách volného trhu a americké ústavě, byla vskutku něčím do té doby zcela nepředstavitelným. Hovořil o individuální svobodě a štěstí, jíž není možno dosáhnout skrze plánování, nýbrž pouze skrze vlastní empirickou zkušenost. Ve svém projevu mimo jiné prohlásil: „*Přestože využíváme nejpokročilejší výsledky vědy, vracíme se ke starodávné moudrosti naší kultury, k moudrosti obsažené v Bibli v knize Genesis. Na počátku byl duch a z tohoto ducha pochází stvoření vši materiální hojnosti.*“⁷¹ Reaganova slova rezonovala v aule, jíž dominovala výhrůžně vztyčená busta Lenina. V závěru vyjádřil svou víru v lepší zítřky slovy: „*Vaše generace žije v nejvíce vzrušující a nejnadějnější éře sovětských dějin. Je to doba, kdy je ve vzduchu cítit první svěží vánek svobody, a srdce bijí v rytmu naděje, kdy se probouzí a hlásí o slovo duchovní energie nahromaděná v době dlouhého mlčení.*“⁷²

⁷⁰ Reagan, R.: *Život Jednoho Američana*, p. 657

⁷¹ Schweizer, P.: *Reaganova Válka*, p 291

⁷² Reagan, R.: *Život Jednoho Američana*, p. 664

Během své návštěvy Moskvy Reagan přistoupil ještě k jednomu zcela nebývalému kroku. Na jeho přání byla uspořádána večeře se sovětskými disidenty, perzekuovanými Židy a obhájci lidských práv.

Tato návštěva opravdu může být jen stěží hodnocena jako signifikantní posun v kontrole zbrojení, zcela nepochybně však byla velmi bohatá v oblasti propagace svobody. Přestože Reaganovým nejjadernějším projevům nebylo dopřáno zaznít v sovětských rádiích, fakt, že se na sovětské půdě uskutečnily, byl přelomový. Tato návštěva změnila Reaganův pohled na Sovětský svaz, ještě během summitu prohlásil, že když jej v roce 1983 označil za *Říši zla*, hovořil o jiné době.⁷³ Za úspěch lze považovat i následné propouštění politických vězňů a vydávání emigračních povolení.

Po návratu do Spojených států nebylo možné nevšimnout si Reaganovy vyčerpanosti, bylo patrné, že čtyřdenní maraton rozhovorů a cesta se na sedmasedmdesátiletém prezidentovi značně podepsaly. Na krátké tiskové konferenci uspořádané po jeho návratu byl tázán, nakolik hodnotí svůj podíl na demokratických tendencích v Sovětském svazu. „*Myslím, že se o to velkou měrou zaslouhuje generální tajemník, shledal jsem ho zcela odlišným, než byli všichni sovětszí vůdci před ním,*“ odvětil Reagan. Když byl pak prezidentovi položen dotaz, zda plánuje další summit za účelem uzavření smlouvy START,⁷⁴ prohlásil: „*Může se stát, že nás svede dohromady něco zcela odlišného.*“⁷⁵

12. Loučení

V posledních měsících Reaganova funkčního období fungovala spolupráce mezi sovětským svazem a USA na velmi dobré úrovni. Ve vzájemných vztazích se skutečně projevil výrazný posun. Kooperace byla značně zintenzivněna hlavně v oblasti vojenství. V létě se uskutečnila návštěva ministra zahraničí Ševarnadzeho v New Yorku, kde diskutoval jak s Reaganem a Schulzem, tak i s budoucím prezidentským

⁷³ Suchý, P. *Reagan a Říše Zla*, p. 242

⁷⁴ Během této tiskové konference (1. červen 1988) Reagan prohlásil, že uzavření smlouvy bude již v intencích příští administrativy. Dodal, že bude svého následovníka v prezidentském křesle maximálně podporovat v jejím úspěšném dojednání.

⁷⁵ <http://www.nytimes.com/1988/06/02/world/moscow-summit-reagan-says-he-was-moved-by-contacts-with-russians.html>, Roberts, S. V.: *Moscow Summit: Reagan Said He Was Moved by Contacts With Russians*, New York Times, June 2, 1988 (translated by: Bicková, E.)

kandidátem, toho času viceprezidentem Bushem. Panovala zde všeobecná shoda na nutnosti zachování vzájemného dialogu i po výměně současné garnitury. Gorbačovovy kroky byly v těchto posledních měsících Reaganovy vlády nebývale vstřícné, přistoupil k jednostrannému zredukování konvenčních sil⁷⁶ ve Východní Evropě a na závěrečném setkání s Reaganem, jež se konalo po vítězství George Bushe na Governor's Island, projevil ochotu přistoupit na americký požadavek demontáže krasnojarského radaru. Ohlášením redukcí konvenčních sil v Evropě byl vyřešen jeden ze základních problémů studené války. Sovětský svaz tak silně oslabil, ne-li pozbyl, tolik obávanou vojenskou převahu v Evropě. Podle Henryho Kissingera *může takto náhlý jednostranný krok signalizovat buď mimořádnou sebedůvěru nebo mimořádnou slabost. V tomto okamžiku Sovětský svaz sebedůvěru neměl. Takovéto gesto, nepředstavitelné kdykoli v předcházejícím půlstoletí, bylo také potvrzením původní verze Kennanovy teorie zdržování. Amerika si vybuodovala pozici síly a Sovětský svaz se vnitřně zhroutil.*⁷⁷

Po devadesáti šesti měsících v úřadě opustil čtyřicátý vládce Ameriky Bílý dům. Ve svém projevu na rozloučenou, který se uskutečnil 11. ledna, promluvil k americkému lidu o nutnosti zachování tradice patriotismu, jíž se, úspěšně, po celou dobu svého úřadování ve Washingtonu snažil oživit. Připomněl obrovský význam amerických tradic a apeloval na Američany, aby si byli vědomi své historické zkušenosti. Hovořil o *morálním znovuzrození* a o opětovném vydobytí respektu a síly Spojených států ve světě.

„Pokud zapomeneme, co jsme vykonali, nebudeme vědět, kdo jsme.“⁷⁸

⁷⁶ Gorbačov se zavázal snížit své konvenční síly o 500 000 mužů, tankové divize o čtvrtinu a bojové letouny o 500 (O'Sullivan, J.: *Prezident, Papež a Premiérka*, p. 290)

⁷⁷ Kissinger, H. *Umění diplomacie*, p. 829

⁷⁸ <http://www.nytimes.com/1989/01/12/us/reagan-in-farewell-warns-against-loss-of-spirit.html?pagewanted=1> Apple, J. W. jr.: *Reagan, in Farewell, Warns Against Loss of Spirit*, Special to the New York Times, January 12, 1989 (translated by: Bicková, E.)

Závěr

Kritika vs. uznání

Podíl Ronalda Reagana na vítězství ve studené válce je dodnes předmětem vleklých sporů mezi konzervativci a liberály. Tyto dva proudy od sebe odlišuje jedna základní dělicí linie. Na jedné straně zaznamenáváme liberály proklamující názor, že změny v Sovětském svazu byly pouze a jedině v intencích Sovětského svazu, resp. Michaila Gorbačova a prezident Reagan se podle nich ocitl pouze ve správný čas na správném místě a jeho přínos byl v této problematice zcela marginální, ba co více, podle některých názorů i rušivý. Reagana tak označují jako tzv. „šťastného žvanila.“⁷⁹ Prezident měl být podle nich vtažen do hry, jíž od počátku režíroval generální tajemník, jenž umně vytvářel zdání angažovanosti druhé strany. Konzervativci, jako druhý proud zastávají stanovisko, jež Reaganovi přičítá zcela zásadní význam na skočení studené války. Obrat ve směřování sovětské politiky tak vidí jako důsledek Reaganovy realistické politiky, jež vehnala toto impérium na samotný okraj propasti a dala mu tak na výběr mezi dvěma možnostmi. Jednou z nich bylo pokračování v masivním zbrojení, jež vzhledem k ekonomické situaci, v níž se Sovětský svaz nacházel, rovnalo sebedestrukci, druhou pak bylo otupení válečného ostří, relativní povolení otěží občanských svobod a ochota k vyjednávání.

Při srovnávání těchto dvou přístupů je důležité vzít v potaz skutečnost, že Reagan dlouhodobě zastával názor o neúčinnosti dosavadní politiky *containmentu*. Její defenzivní charakter považoval za neúčinný, neboť nijak nezabraňoval samotné existenci uzurpátorského režimu. Kritizoval západní intelektuály za základní nepochopení nutnosti vyvíjení vnějšího tlaku, podle Reagana šlo pouze skrze něj dosáhnout vytyčených cílů. Reagan a další jeho spolupracovníci se tak stali strůjci zcela nové *doktríny osvobození*, která je odvozena z jeho přesvědčení o nadřazenosti

⁷⁹ tzv. „lucky bumbler“ (Fisher, B. A.: *The Reagan Reversal*, p. 144)

demokracie všem totalitním režimům a z toho plynoucí povinnosti demokracie své hodnoty šířit. Zároveň si však uvědomoval, že studená válka musí skončit. Zde se dostáváme k onomu zvláštnímu rysu Reaganovy politiky, o kterém jsem se zmínila již v první kapitole své práce, k ambivalentnosti jeho přístupů.

SDI

Tyto dva přístupy, sblížení v kombinaci s realistickou politikou, spolu však v kontextu s Reaganovými cíli úzce souvisí. Reagan, svým založením idealista mající neustále před očima hrozbu biblického armagedonu, pociťoval nutnost ukončení hrozby nukleární války. Jeho realistické přesvědčení a skalní antikomunismus mu však nedovolili zvolit cestu appeasementu. Výstavba obranného systému SDI se tak stala jeho základním vyjednávacím prostředkem, Gorbačovem často nazývaným jako *nástroj k vydírání SSSR*. Neviditelná přítomnost SDI pak prostupovala veškerá jednání se Sověty a Reagan si byl na výsost vědom jejího negociačního potenciálu. Je diskutabilní, zda měl tak masivní odstrašující efekt samotný fakt, že SDI byla ve výstavbě, či spíše Reaganovo sebevědomě deklarovaná důvěra v to, že SDI dokáže učinit jaderné zbraně bezvýznamnými. Značný psychologický dopad tohoto systému je však nesporný.

Za velmi důležitou považuji skutečnost, že sovětská filosofie byla založena na vědomí, že je SSSR vnímán svými podrobenými státy jako největší světová velmoc s největším zbraňovým arzenálem a s největšími úspěchy ve vesmírném výzkumu. SDI byla prostředkem, který mohl vážně ohrozit jejich propagandu v satelitech a poukázat tak na sovětskou zaostalost.⁸⁰ Jako další důsledek tohoto ztělesnění Reaganovy *realpolitik* považuji fakt, že sovětská garnitura si díky němu uvědomila, že závod v technologickém vývoji nelze vyhrát. Byla tak ochotna zaujmout své místo u jednacího stolu, jež ji bylo Reaganem nabídnuto zároveň s tímto výstražným znamením.

⁸⁰ Bicková, E., *The Impact of Strategic Defense Initiative on the Soviet Union*, U.S. in the 80s and 90s, June 10, 2009

Reaganova cesta

Podrobnější zkoumání historického vývoje pak též hovoří proti argumentu liberálů, že Reagan byl pouze figurkou vtaženou do hry. Reaganův úmysl použít dvousečnou zbraň byl jistými náznaky patrný již od roku 1981, o čemž svědčí jeho dopis generálnímu tajemníkovi Brežněvovi⁸¹ a opětovné pokusy o navázání kontaktu s druhou stranou, jež jsou patrné hlavně od roku 1984, tedy ještě před nástupem samotného Gorbačova. Reagan se chtěl tímto způsobem vyvarovat chyb svých předchůdců, jak již těch ryze jestřábích, tak těch ryze idealistických. Reagan pochopil, že Sovětský svaz se stal obětí své vlastní iluze o všehoschopnosti imperiální velmoci. Skrze pochopení sovětské paranoie věděl, že musí nejprve přesvědčit Kreml o tom, že Spojené státy nemají v úmyslu sovětské impérium napadnout. Tohoto mohl dosáhnout pouze osobním jednáním s jeho vůdcem. Ačkoliv jeho nazírání na komunistickou ideologii zůstalo vždy nezměněno, naučil se vnímat sovětského generálního tajemníka jako partnera k jednání, s nímž je možné shodnout se na mnoha společných cílech. Skrze tuto individuální zkušenost a prolomení mnohaleté bariéry, za kterou se skrývalo mnoho zveličených a předpojatých premis, bylo možné dosáhnout obrovských výsledků. Reaganovým nesporným přínosem je, že dokázal do mezinárodní politiky vnést lidský faktor.

V procesu změny přístupu skutečně hrála klíčovou roli postava amerického prezidenta. Historické prameny hovoří o tom, že tento nový kurz byl hlavně v intencích hlavy státu. Přestože ministr zahraničí i poradce pro národní bezpečnost byli též zastánci změny kurzu, jejich podíl, ač podstatný, byl spíše na podpoře Reagana v jeho politických krocích. Reagan sám se řídil několika základními jednoduchými hesly, jež pro něj byla zcela určující. Jeho štáb je pak pomáhal činit realizovatelnými. Mezi ně patřilo jasné vědomí o potřebné vedoucí pozici Spojených států v současné globální situaci, s nímž spojoval i přesvědčení o své vlastní individuální povinnosti toto postavení zajistit. V tomto případě pak lze opět použít protiargument vůči liberalistické teorii. Reaganovo přesvědčení bylo naprosto neotřesitelné. I přes časté nesouhlasné výsledky veřejného mínění k nim zůstával hluchý, čelil odporu v kongresu, ve vlastní straně a v neposlední řadě na opačném břehu Atlantiku.

⁸¹ <http://jasonbin.com/thereaganfiles/id9.html>, Reagan to Brezhnev, April 24, 1981

Reagan & Gorbačov

Na počátku svého druhého volebního období měl Ronald Reagan jasně formulovanou doktrínu, avšak není možné opomenout fakt, že její prosazování by bylo bývalo o mnoho obtížnější, kdyby se byla neobjevila na scéně postava Michaila Gorbačova. Na druhé straně ruku v ruce s tímto tvrzením kráčí skutečnost, že liberalizační proces v Sovětském svazu byl Reaganovými kroky signifikantně urychlen. Velký podíl na celém vývoji má nepochybně skutečnost, že se oba politici sešli, lidově řečeno, ve správný čas na správném místě. Základní podmínkou úspěšného jednání však bylo překonání již zmíněné vzájemné bariéry. Reaganovým problémem byla poněkud černobílá demonizace všeho sovětského, ale jakmile poznal generálního tajemníka jako člověka a podnikl osobní návštěvu Sovětského svazu, byl Reagan schopen nahlížet celkovou situaci mnohem klidněji a komplexněji. A také Gorbačov, přestože toužil po změně, byl obklopen všudypřítomnými anachronismy a stereotypy. Stejně tak i pro něj bylo překonání po generace zakořeněného strachu a z něj vyplývajícího defenzivního postoje velmi obtížným úkolem. Vztah, jenž se mezi oběma vůdci vyvinul, byl v historickém kontextu něčím zcela jedinečným. Dokázali k sobě najít cestu a společné zájmy navzdory obrovské ideologické odlišnosti. Gorbačov byl prvním generálním tajemníkem, jenž zastavil expanzionistickou politiku Sovětského svazu a prvním, který přistoupil na skutečnou redukci jaderného arzenálu. Ačkoliv bylo pro oba, hlavně zpočátku, velmi obtížné dohodnout se na konstruktivních výsledcích jednání, nakonec přece jen dokázali najít společnou cestu.

Bylo by však iluzorní tvrdit, že tato společná cesta měla vést ke stejnému cíli. Pohnutkou, která dovedla Gorbačova k jednacímu stolu, byla snaha o zastavení zbrojení, a tím i potlačení hluboké ekonomické a systémové krize. Reaganovým velkým štěstím bylo, že Gorbačov nezastával tak tvrdé postoje jako jeho předchůdci. Věděl, že pro zastavení strmého pádu potřebuje uklidnění mezinárodního prostředí. Na rozdíl od svých předchůdců si uvědomoval, že za současných podmínek nemá Sovětský svaz šanci porazit Západ v průmyslové sféře. Gorbačov se mýlil, když předpokládal, že transformací (tedy prakticky jejím zničením) učiní komunistickou stranu relevantní pro západní svět a Sovětský svaz si tak udrží velmocenské postavení. Jeho nespornou zásluhou však bylo, že dokázal udělat krok, kterého žádný z jeho předchůdců nebyl

schopen. Seznal, že je nutné obrátit se k patové situaci v Sovětském svazu čelem. Avšak pozbytí ideologického rozměru zbavilo sovětskou moc základního pilíře jejího mocenského systému. Sovětský systém ztratil svou přesvědčivost a opodstatnění.

Reaganovou pohnutkou bylo rovněž zastavení zbrojních závodů, avšak zároveň svými kroky usiloval o kolaps sovětské ekonomiky. Za tento přístup si Reagan vysloužil kritiku zvláště ze západní Evropy, jejíž některé vlády jeho politiku ekonomické izolace Sovětského svazu určitým způsobem mařily. Přestože Reagan hluboce soucítil s obyvateli Sovětského svazu a uvědomoval si dopad těchto kroků, byl přesvědčen, že odměna za toto strádání jim bude největší možná – svoboda. Ve správnost tohoto machiavelistického přístupu Reagan bezmezně věřil. Dokazuje to i jeho ochota spolupracovat s poloautoritativními režimy, se kterými našel průsečík zájmů (např. Saudská Arábie).

Své výsledky přinesl i vytrvalý nátlak na sovětského vůdce v oblasti lidských práv. Díky Reaganovu systematickému poukazování na toho téma byl proces liberalizace v tomto poli značně urychlen.

Reagan vnímal poválečné rozdělení Evropy jako jednu z největších dějinných křivd. Podporou disidentů a kontakty s odbojovými organizacemi posiloval víru těchto národů ve změnu. Velký symbolický význam pak měla jeho návštěva Západního Berlína a projev, v němž vyzval generálního tajemníka k odstranění Berlínské zdi jako symbolu zlovole. Takto prostý a přímočarý apel k nejvyššímu postu sovětského grémia dosud nikdo neměl odvahu pronést.

Důležitým bodem ve vyjednávacím procesu bylo zjištění, že oba státníci jsou zastánci denuklearizace. Reaganova neústupná realistická politika mu však nedovolovala, aby se výměnou za rozsáhlou demontáž nukleárního arzenálu vzdal Strategické obranné iniciativy. Vždy stál za svým tvrzením, o němž se snažil přesvědčit i Gorbačova, že SDI je projekt, jenž tento proces podporuje a navrhoval budoucí možnost jeho sdílení Sověty, resp. jakýmkoli jiným státem, jenž by o to požádal.

Proces odzbrojování, jenž byl Reaganem a Gorbačovem započat, nebyl natolik významný svým rozsahem a množstvím dosažených dohod, byl významný hlavně tím, že odstartoval trend, na nějž jejich nástupci navázali. Dohoda START, uzavřená později administrativou prezidenta Bushe, byla dědictvím po Reaganově administrativě. Je

nutné podotknout, že tato dohoda skutečně znamenala velmi signifikantní posun v tomto procesu.

Situace, jež následovala, byla výsledkem zcela odlišných cílů. Reaganovým cílem byl pád sovětského impéria a Gorbačovovým jeho zachování. Avšak komunistická strana, která fungovala vždy jako nástroj útlaku, nebyla schopna přijmout svou novou roli a stát se nástrojem transformace. Základní pilíř, na kterém byl sovětský útlak postaven, tedy vymezení se proti Západu, se začal hroutit. Šťastnou historickou koincencí byl právě v tuto dobu Ronald Reagan osobností, která určovala politiku na druhé straně Atlantiku. Reagan dokázal tento dějinný posun vnímat a využít. Společným působením prezidenta Spojených států a generálního tajemníka Sovětského svazu tak došlo ke změnám, jež později dokázaly neudržitelnost sovětského politického systému.

Summary:

Critics vs. Recognition

Ronald Reagan's contribution to the victory of the Cold war is until today a subject of disputations between conservatives and liberals. These two opinion counterparts are divided by one basic line of division. On the one hand we can mark the liberals proclaiming the opinion according to which the changes within the Soviet Union were only the result of its own intensions. President Reagan, according to them, was only lucky to find himself at the right time at the right place. His asset in this field was said to be marginal, and even more, according to certain opinions, intrusive. Reagan is marked as a *lucky bumbler*. The president should have been dragged into the game, which was being directed by the Secretary General, who was quite capable in creating the other part's feeling of engagement. The conservatives as the promoters of another opinion are viewing the issue from the perspective, which predicates Reagan's significant influence on the ending of the Cold War. They perceive the turnout in Soviet policy as a consequence of his realistic policy, which haunted the Soviet Union on the very brink of the gorge and thereby gave him the choice between two possibilities. One of them was the continuing in the massive armament, which, considering the current economical situation of the Soviet Union, equaled its self-destruction. The second was blunting the edge of war tension, allowing some civil liberties and goodwill towards the negotiating.

While comparing these two approaches it is important to take in account the fact, that Reagan considered the present containment policy ineffective. According to him it wasn't able to prevent the existence of the usurping regimes. He criticized the western intellectuals for the basic misunderstanding the need for the outside push, which was according to Reagan the basic condition for achieving any goals. Reagan and his cooperates became the creators of a completely new doctrine of liberation, which is derived from his persuasion about the democracy's supremacy over every totalitarian regimes. At the same time he was well aware that the Cold War must be brought to an end. Now were are getting to the special feature of the Reagan's policy, that I have already mentioned in the first chapter, the ambivalence of his approaches.

SDI

These two approaches, convergency combined with the realistic policy, cohere together within the context of Reagan's goals. Reagan, basically an idealist fearing the nuclear Armageddon, perceived the need of ending the threat. His realistic conviction and strong anticommunism didn't let him choose the path of appeasement. The SDI build-up then became his basic negotiating instrument, which Gorbachev often called the *mean of exploiting the Soviet Union*. The invisible presence of the SDI was infiltrated into the all negotiations and Reagan was strongly aware of its potential. It is disputable, whether the deterring effect was caused by the physical creating of SDI or by the Reagan's self-confident trust in it. There is no doubt about the significant psychological impact of this system.

The fact, that the Soviet philosophy was based on confidence, that the USSR is being seen by its satellites as the world's biggest superpower, is very important. SDI was the instrument, which might very notably threaten their propaganda in these nations and point out the Soviet's backwardness. As another consequence of this embodiment of Reagan's realistic policy is that the Soviet garniture realized, that the technological race cannot be won. Then it became agreeable to take its seta at the negotiating table.

Reagan's way

More accurate research of the historical development also speaks against the liberal's argument. Reagan's intention to use that double-edged sword was apparent through various indications since the very year 1981. The Reagan's letter to Brezhnev from this year, as well as his attempts for renewing the contact with the other side, support that thesis. It is apparent that these efforts were ongoing already before the Gorbachev's accession. Reagan wanted to avoid his predecessor's mistakes. He comprehended that the Soviet Union became the victim of its own illusion that the United States are capable of anything. When he understood the Soviet paranoia, he knew that his task is to persuade the Kremlin that the United States have no intention to attack the Soviet empire. This goal could be achieved only through the personal negotiation with its

leader. Although his regarding on the communist ideology remained unchanged, he learned to take the secretary as a negotiating partner, with whom he is able to find various common aims. Through this individual experience and breaking the multiyear barrier beyond which there were many oversized and biased premises, it was possible to reach some great results. Reagan's big asset in international policy is that he was able to bring in the human factor.

The figure of American president was in fact the main architect of the changing access process. Although the secretary of state and the national security advisor were also in favor of this shift, their part, however significant, was mostly in supporting the president's stance. Reagan himself was guided by several basic paroles, which were absolutely unshakable for him. His staff helped to make them realizable. Among this parole there was the clear confidence about the need of the leading position of the United States in the world. He was also confirmed about his personal duty to ensure this position. In this case we can argue against the liberals again. Reagan's conviction was completely coherent. Though the polls were often showing certain disapproval, he remained deaf to them, he had to face the resistance in the Congress and in his own party as well.

Reagan and Gorbachev

At the beginning of his second electoral term Ronald Reagan had a clearly formed doctrine, but it not possible to forget the fact, that its enforcement would have been much more difficult, if the figure of Mikhail Gorbachev wouldn't have occurred. It is necessary to add that the liberalization process was significantly accelerated by Reagan's political steps. The two politicians met at the right time at the right place. The basic condition was the overcoming the mutual barrier. Reagan's problem was the rather black-white demonization of everything Soviet, but at the moment he got to know the Secretary General as a person and took a journey to the Soviet Union, he was able to regard the issue in a calmer and more complex way. Gorbachev, although he was longing for a change, was surrounded by omnipresent anachronism and stereotypes. The overcoming of the fear, which was rooted for generations, was extremely difficult for him as well. The relationship that developed between the two leaders was in the

historical context something completely unique. They managed to find the way towards each other despite the huge ideological diversity. Gorbachev was the first Secretary General who abandoned the expansionistic policy and who conceded the real nuclear arms reduction.

Yet it would be delusive to claim, that this path should have aimed to a common end. The driving motive, that led Gorbachev to the bargaining table, was the effort to suspend the arms race and thereby suppressing the deep economical crisis. Reagan's big luck was that Gorbachev stances were not as tough as his predecessor's. He was aware that he needed to calm down the international surroundings for stopping the steep fall. He knew that in these conditions the Soviet Union has no chance to tackle the West in the technological sphere. Gorbachev was wrong, when he assumed that transforming the communist party will make it relevant for the Western world and the Soviet Union will be able to keep its superpower position.

His indisputable asset was, that he managed to take the step which none of his predecessors were able to. He felt the necessity to face the Soviet problem face to face. But losing its ideological extent removed the basic pillars of its power system. It has ceased its decisiveness and foundation.

Reagan's driving motive was the suspending the arms race as well, but at the same time his goal was the collapse of the Soviet economy. He was often criticized by the West-European politicians for this approach, some of these governments even counteracted these efforts. Although Reagan had a deep compassion for the Soviet citizens and was conscious about the impact of this policy, he was convicted that the contemplation for this deprivation will be the biggest possible – freedom. He entirely believed in rightness of this machiavelistic approach. It has been also proved on his willingness to cooperate with some semi-authoritarian regimes, with which he found the crossing of interests.

The persistent push on the Secretary General in the matter of human rights also brought its results. Thanks to Reagan's systematical pointing out to this topic the liberalization process has been considerably put ahead.

Reagan regarded the postwar division of Eastern Europe as one of the biggest historical injustices. By supporting the dissidents and contacts with the rebellious organizations he strengthened the faith in change of these nations. His visit to Western

Berlin had a great symbolical meaning. In his speech he addressed the Secretary General to pull down the wall as an embodiment of the ill-nature. Until now no one had the courage to bring out such modest and straight-lined appeal to the highest post of the Soviet panel.

The very important point in the negotiating process was unveiling the fact, that both statesmen were the promoters of denuclearization. Reagan's intransigent realistic policy didn't allow him to exchange the massive nuclear dismantling for giving up the SDI. He always stood up for his claim, about which he tried to persuade Gorbachev as well, that SDI was a project which supports that trend.

The disarmament that was brought on by Reagan and Gorbachev wasn't that significant by the amount and range of the signed treaties. It was significant mainly by starting this trend in which their successors continued.

The situation was the result of completely different aims. Reagan's goal was the fall of the Soviet empire, Gorbachev's its preserving. Yet the communist party, which used to always work as an instrument of oppression, wasn't able to accept its new role and become an instrument of transformation. The basic pillar, on which the Soviet system was build, the animosity toward the West, began to crumble. By the lucky historical coincidence, Ronald Reagan was just the person who designated the policy on the other side. Reagan was able to perceive and use this historical shift. Through the common action of the president of the United States and the Secretary General of the Soviet Union, the changes have been started, which later proved, that the Soviet political system was unsustainable.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Knižní publikace:

Primární zdroje:

Reagan, R.: *Život jednoho Američana (Paměti Prezidenta)*, Prostor, Praha 1998

Pipes, R.: *Vixi, Paměti nezařaditelného*, Naše Vojsko, Praha 1997

Thatcherová, M.: *Roky na Downing street*, Naše vojsko, Praha 1996

Gorbachev, M.: *Memoirs*, Doubleday, New York, 1996

Sekundární zdroje:

Gaddis, J.L.: *The Cold War: A New History*, Penguin Books, New York 2007

Luňák, P.: *Západ: Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, Libri, Praha 1997

Schweizer, P.: *Victory*, The Atlantic Monthly Press, New York 1994

Schweizer, P.: *Reaganova Válka*, Ideál, Praha 2007

Suchý, P.: *Reagan a říše zla*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2004

Petřík, L.: *Konzervativní revoluce Margaret Thatcherové a Ronalda Reagana*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008

Crozier, B.: *Vzestup a pád sovětské říše*, BB/art s.r.o., Brno 2004

O'Sullivan, J.: *Prezident, papež a premiérka*, Ideál, Praha 2007

Fischer, B. A.: *The Reagan Reversal*, The University of Missouri Press, Columbia 2000

Blumenthal, S., Edsall, T. B.: *The Reagan Legacy*, Pantheon Books, New York 1988

E. J. Schmertz, Datlof, A. Ugrinsky, *President Reagan and the World*, Greenwood Publishing, Connecticut, 1993

Nálevka, V.: *Kapitoly z dějin studené války*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997

Tindall, G. B, Shi, D. E.: *Dějiny Spojených států amerických*, Nakl. Lidových novin, Praha, 2007

Švankmajer, M., a kol.: *Dějiny Ruska*, Nakl. Lidových novin, Praha, 1995

Nálevka, V.: *Světová politika ve 20. století II.*, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2000

Karas, P., Kupka, K.: *Atlas prezidentských voleb USA (1904-2004)*, P3K, Praha 2005

Studie, Články:

Farnham, B., *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat*, in: *Political Science Quarterly*, Volume 116, Nr. 2, 2001

Gaddis, J. L.: *The Reagan Administration and the Soviet – American relations*, Greenwood Press, New York 1990

Leng, R. J., *Reagan and the Russians: Crisis Bargaining Beliefs and the Historical Record*, New York 1983

Hannaford, P. ed., *Recollections of Reagan: A Portrait of Ronald Reagan*, William Morrow, New York 1997

Bessmertnykh, A., *Remarks of Princeton University*, February 26, 1993

Internetové zdroje:

<http://www.ronaldreagan.com/> (osobní stránky Ronalda Reagana), accessed April 15, 2010

<http://jasonebin.com/thereaganfiles/id41.html> Letters between Reagan and four Soviet Leaders, 1981 and 1989, accessed May 15, 2010

http://www.armscontrol.org/act/2006_09/Lookingback, Arms Control Association, Goodby J. E.: Looking back, the Reykjavik Summit, accessed May 2, 2010

<http://econ161.berkeley.edu/Politics/fitzgerald.html>, *Francis Fitzgerald on SDI and the fall of the Soviet Union*, J. Bradford deLong, published May 2000, accessed June 10, 2009

<http://www.jstor.org/stable/174026?origin=JSTOR-pdf> A. Saperstein, G. Meyer-Kress, *Non-linear Dynamical Model of the Impact of SDI on the arms race*, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 32, No. 4, published December 1988, pages 636-670, accessed May 11, 2009

<http://www.jstor.org/stable/2150823?origin=JSTOR-pdf>, F. Zakaria, *The Reagan Strategy of Containment*, *Political Science Quarterly*, vol. 105, No. 3, published Autumn 1990, pages 373-396, accessed May 11, 2009

http://www.swissinfo.ch/eng/Geneva_remembers_turning_point_in_Cold_War.html?cid=4532444 Swiss Info, *Geneva remembers turning point in Cold War*, accessed May 2, 2010

<http://www.nytimes.com/1987/12/13/weekinreview/so-far-so-good-but-tougher-issues-await-a-new-round.html>, Apple, J. W. jr.: *So Far So Good; But Tougher Issues Await a New Round*, *New York Times*, December 13, 1987, accessed May 9, 2010

<http://chnm.gmu.edu/1989/items/show/62>, *President Reagan's Radio Address to the Soviet Union before the Geneva Summit*, accessed 5/5/2010 (translated by: Bicková, E.) in: *Making the History of 1989*, Item 62

<http://econ161.berkeley.edu/Politics/fitzgerald.html>, *Francis Fitzgerald on SDI and the fall of the Soviet Union*, J. Bradford deLong, published May 2000, accessed June 10, 2009

<http://www.jstor.org/stable/1463967?origin=JSTOR-pdf> G. S. Harak, *One Nation, Under God: The Soteriology of SDI*, *The Journal of the Academy of Religion*, Vol. 56, No. 3, published Autumn 1988, pages 427-527, accessed May 11, 2009

<http://www.uselectionatlas.org/RESULTS/national.php?year=1984> U.S. Election Atlas, *1984 Presidential General Election Results*, accessed May 2, 2010

Seminární práce:

Bicková, E., *The Impact of Strategic Defense Initiative SDI Impact*, U.S. in the 80s and 90s, June 10, 2009